Ευτοπία 5

για την άμεση και την οικονομική δημοκρατία
για τον ελευθεριακό-συνομοσπονδιακό κοινοτισμό

ΤΕΥΧΟΣ 5ο ΙΟΥΛΙΟΣ 2000

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΙ ΜΙΚΡΕΣ ΜΑΣ ΟΡΔΕΣ ΑΠΑΙΤΟΥΝ ΤΗΝ ΕΥΤΟΠΙΑ

Με την έκδοση και του 5ου τεύχους, θεωρούμε σκόπιμο ότι πρέπει να μιλήσουμε πάλι για το ταξίδι μας προς την Ευτοπία. Αυτό το ταξίδι, όσοι ήδη θέλησαν να μας συναντήσουν, θα συμπέραναν εύκολα ότι ο λόγος που το κάνουμε δεν είναι άλλος από την αναγκαιότητα της διαμόρφωσης και της δημόσιας διατύπωσης ενός ελευθεριακού προτάγματος. Θεωρούμε δηλαδή, με άλλα λόγια, ότι το σύγχρονο ελευθεριακό κίνημα δεν έχει να επιδείξει τίποτα απολύτως στην εποχή της κυριαρχίας του Μεταμοντερνισμού, εάν δε συνοδεύσει παράλληλα τον αγώνα για την ανατροπή του καπιταλισμού και των εξουσιαστικών μηχανισμών με τη διαμόρφωση -ανταγωνιστικών προς τους πρώτους- ελευθεριακών μορφών οργάνωσης της κοινωνικής ζωής.

Με βάση αυτή τη συλλογιστική, αναπτύχθηκε στις σελίδες του περιοδικού μία προβληματική σε σχέση με το ζήτημα της οργάνωσης μιας ζωής αυτοδιευθυνόμενης με τρόπο, για πρώτη φορά στον ελλαδικό χώρο, τόσο επίμονο. Η ανάπτυξη αυτού του είδους προβληματικής δε θα μπορούσε ασφαλώς να γίνει μέσα από ένα περιοδικό που να αποτελεί το όργανο προώθησης της ιδεολογικής γραμμής μιας συγκεκριμένης ομάδας, αλλά μέσα από ένα (έντυπο αρχικά) δημόσιο βήμα κατάθεσης αντιλήψεων του κάθε ενδιαφερόμενου για το πώς εννοεί ο ίδιος την πραγμάτωση της έννοιας της αυτοδιεύθυνσης.

Όμως, επειδή θεωρούμε πως το τελευταίο πράγμα που θα δικαιούταν να μας καταλογίσει κάποιος είναι το ότι είμαστε γενικόλογοι όσον αφορά τα γραφόμενά μας, οφείλουμε για άλλη μια φορά να διασαφηνίσουμε ποιά είναι αυτή η τόσο δεκτική σε μια ποικιλία ερμηνειών "Ευτοπία".

Μήπως άραγε πρόκειται για την ονείρωξη μιας χούφτας φαντασιόπληκτων που νομίζουν ακόμη ότι θα προλάβουν να ζήσουν σε μια "ιδανική κοινωνία"; Μήπως είναι η φυγή προς μια μακρινή παραθαλάσσια Ουτοπία όπου στο ήσυχο λιμανάκι της οι βαρκούλες αρμενίζουν, ενώ εδώ ο κόσμος χάνεται; Μήπως πάλι αποτελεί απλώς και μόνο ένα ακόμη "ρεφορμιστικό" έντυπο που αρνείται ν' αντικρύσει κατάματα τη βιαιότητα της καθημερινής πραγματικότητας και επιδίδεται μέσω της χαρτούρας να κατασκευάσει μια εικονική πραγματικότητα της "ελεύθερης ζωής" ;

Γνωρίζουμε πως για κάποιους το έντυπο αυτό είναι κάτι ή και όλα τα παραπάνω: Για όσους ευαγγελίζονται την ανατροπή του κράτους και του καπιταλισμού δίχως να έχουν κάνει ποτέ έστω και μια κουβέντα, έστω και σ' ένα καφενείο, για το πώς μπορεί να υλοποιήσει στην πράξη μία κοινωνία το σύνθημα "να πάρουμε τη ζωή μας στα χέρια μας". Για όσους μεταθέτουν τη δημιουργία οποιουδήποτε θεσμικού στοιχείου του ελεύθερου κόσμου μονάχα μετά από μία -μεταφυσικού τύπου- μέλλουσα καθολική ανατροπή των κυρίαρχων

μηχανισμών. Για όσους αρνούνται να αναζητήσουν τρόπους διάλυσης του κατακερματισμού του καθημερινού χρόνου, να σαμποτάρουν τη δικτατορία της εξατομικευμένης ζωής ανασυνθέτοντας τον κοινωνικό ιστό στη βάση εννοιών, όπως η αλληλοβοήθεια, η αυτοδιεύθυνση, η κοινωνική αλλά και συνεργατική αλληλεγγύη.

Αυτός όμως είναι και ο θρίαμβος του Μεταμοντερνισμού: να έχει κάνει τους ανθρώπους -ακόμα και το μεγαλύτερο κομμάτι των λιγοστών στην πράξη πολέμιών του- να πιστεύουν ότι είναι ανέφικτη η ανατροπή του νεοφιλελευθερισμού και της ολοκληρωτικής επιβολής της παγκοσμιοποιημένης αγοράς παράλληλα με μία συνεχή διεύρυνση αυτοδιευθυνόμενων δομών στις ανθρώπινες κοινωνίες. Μετατρέποντας και το παραμικρό χωριουδάκι της γης σε αναπόσπαστο γρανάζι μιας τέτοιας αγοράς, ο αστικός πολιτισμός φαίνεται πως εδραιώνει την ολοκληρωτική του κυριαρχία σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα.

Όσο το δίλημμα στα μυαλά των ανθρώπων δε βρίσκει άλλη "λογική" κατάληξη πέρα από τον Καπιταλισμό ή την Βαρβαρότητα, τόσο οι λαοί θ' αδυνατούν να κατανοήσουν ότι η χειρότερη βαρβαρότητα που μπορεί να ζήσει η ανθρωπότητα στις προσεχείς δεκαετίες είναι η ολοκληρωτική κυριάρχηση του καπιταλισμού στις απανταχού διαλυμένες ανθρώπινες κοινωνίες.

Όσο δεν κυοφορείται, ούτε καν στους κόλπους των περιορισμένων ανατρεπτικών κύκλων, ένας άλλος πολιτισμός βασισμένος στις αρχές της αλληλοβοήθειας, της αλληλεγγύης, της κοινοκτημοσύνης και της αυτονομίας, τόσο ο καπιταλισμός θα διαφαίνεται ως ο μοναδικός δρόμος που μπορεί ν' ακολουθήσει το σύνολο της ανθρωπότητας δίχως καμία παρέκκλιση και η ιστορία θα μοιάζει να αγγίζει το τέλος της. Ένας πολιτισμός διαμετρικά αντίθετος από τον αστικό πολιτισμό όπου *"όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες και όλες τους οι συνέπειες καταλήγουν να θεωρούνται κατά το μάλλον ή το ήττον ως ουσιωδώς χαρακτηριζόμενες και αξιολογούμενες από την οικονομική τους διάσταση"*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Καστοριάδης σ' ένα από τα τελευταία του γραπτά.

Η "Ευτοπία μας λοιπόν δεν είναι τίποτα άλλο από την κάθε γωνιά της γης όπου γεννιέται αυτός ο διαφορετικός πολιτισμός. Δεν είναι παρά ο οποιοσδήποτε Τόπος όπου η έννοια της κοινότητας ανασυστάται στη βάση της συνεργατικής αλληλεγγύης των μελών της, της συλλογικής αντιμετώπισης των αναγκών της και της λήψης και εκτελέσεων των αποφάσεων μέσα από αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες.

Ο συντονισμός της λειτουργίας και της κάλυψης των αναγκών των ιδιαίτερων αυτών τοπικών κοινοτήτων στη βάση μιας συνομοσπονδιακής μορφής οργάνωσης αποτελεί τη μοναδική πολιτισμική πρόταση που μπορούμε να προτείνουμε απέναντι στον ολοκληρωτικό χαρακτήρα της παγκοσμιοποιημένης καπιταλιστικής αγοράς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μ. Μπούκτσιν, *"η τοπική κοινότητα είναι η πιο άμεση πολιτική αρένα του ατόμου, ο κόσμος που βρίσκεται κυριολεκτικά ένα σκαλοπάτι πέρα από τον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας και την οικειότητα των προσωπικών σχέσεων. Σ' αυτή την πρωταρχική πολιτική αρένα, όπου η πολιτική θα πρέπει να γίνει αντιληπτή με την ελληνική έννοια της άμεσης διεύθυνσης των υποθέσεων της πόλης ή της κοινότητας, το άτομο μπορεί να μεταμορφωθεί από απλό πρόσωπο σε ενεργό πολίτη, από ιδιωτικό ον σε δημόσιο ον [...] Η τοπική κοινότητα είναι κατά συνέπεια η πιο αυθεντική αρένα δημόσιας ζωής, όσο κι αν έχει παραμορφωθεί μέσα στην πορεία της ιστορίας" (Κοινωνία και Φύση, τεύχ. 3).*

Η ανασύσταση της έννοιας της τοπικής κοινότητας στη βάση των ελευθεριακών - αναρχικών πολιτισμικών αξιών θα μπορούσε να αποτελέσει την απόδειξη της ύπαρξης μιας ισχυρής κοινωνικής βάσης που θα είχε δημιουργήσει αλλά και θα στήριζε ένα μαχητικό ριζοσπαστικό κίνημα! Όταν λοιπόν οι αξίες αυτές μπολιαστούν μέσα στην καθημερινή ζωή ενός μέρους του κοινωνικού σώματος και θα έχουν δημιουργήσει μια κουλτούρα ανταγωνιστική προς τον αστικό σκουπιδότοπο, τότε τα απάνθρωπα και τρωτά σημεία του παντοκράτορα καπιταλισμού θα ναι όλο και πιο δύσκολο να καμουφλαριστούν και οι κοινωνικές αντιστάσεις όλο και πιο δύσκολο να καμφθούν από τους υπηρέτες του Καθολικού Βασιλείου του Εμπορεύματος.

Ραντεβού ξανά στις αρχές Νοέμβρη

Η Συντακτική Ομάδα

Ευτοπία

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το περιοδικό Ευτοπία
εκδίδεται σταθερά κάθε τέσσερις μήνες.
Η συνδρομή για κάθε 3 τεύχη του περιοδικού είναι 1500 δρχ. Όποιος αναγνώστης επιθυμεί να γίνει συνδρομητής, θα προτιμούσαμε να μας γνωστοποιήσει αρχικά μόνο την ταχυδρομική του διεύθυνση, γιατί αντιμετωπίζουμε πρόβλημα στην παραλαβή χρημάτων με την μορφή ταχυδρομικής επιταγής. Στη συνέχεια εμείς θα στείλουμε το περιοδικό και θα του γνωστοποιήσουμε τον τρόπο με τον οποίον μπορεί να μας στείλει τη συνδρομή του.
Οφείλουμε να υπενθυμίσουμε ότι η παρούσα έκδοση είναι πάντοτε ανοιχτή στη δημοσίευση κειμένων που σχετίζονται με τη θεματολογία του περιοδικού.

Περιοδικό Ευτοπία
Τ.Θ. 72086, Τ.Κ. 16310, Ηλιούπολη Αττικής
Ηλεκτρονική Διεύθυνση:
http://www.Geocities.com/~lib_community

Η σημασία της Κοινότητας και του Συνομοσπονδισμού και η ανάγκη για μια νέα πολιτική

Μάρεϊ Μπούκτσιν

Ο Μάρεϊ Μπούκτσιν στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικολογίας. Βερμόντ, Ιούλης 1994. Φωτογραφία Ν. Β.

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το άρθρο «Ριζοσπαστική Πολιτική σε μια Εποχή Ανεπτυγμένου Καπιταλισμού» το οποίο περιέχεται στο περιοδικό *Green Perspectives* νο 18, Νοέμβρης 1989 Τη μετάφραση έκανε ο Αλέξανδρος Γκεζερλής

Αν ορίσουμε τη λέξη *πολιτική* μέσω της ετυμολογικής της ρίζας, αυτή σημαίνει τη διοίκηση της κοινότητας ή της *πόλεως* (Σ.τ.Μ.: ελληνικά στο κείμενο) από τα μέλη της, τους πολίτες της. Η *πολιτική* σήμαινε επίσης την αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων για τους ξένους ή τους αλλοδαπούς που δεν συνδέονταν με τον πληθυσμό της πόλεως μέσω δεσμών αίματος. Δηλαδή, σήμαινε την ιδέα μιας κοινής humanitas (Σ.τ.Μ.: ιδιότητας του ανθρώπου), σε αντιδιαστολή προς το γενεαλογικά συγκροτημένο «λαό». Μαζί με αυτές τις θεμελιώδεις εξελίξεις, η πολιτική σημαδεύτηκε από την αυξανόμενη εκκοσμίκευση των κοινωνικών υποθέσεων, ένα νέο σεβασμό για το άτομο, και μια αναπτυσσόμενη εκτίμηση για τους ορθολογικούς κώδικες συμπεριφοράς σε βάρος των απερίσκεπτων εθιμικών προσταγών.

Δε θέλω να υποβάλω την ιδέα ότι το προνόμιο, η ανισότητα των δικαιωμάτων, οι υπερφυσικές λόξες, ή ακόμη και η καχυποψία απέναντι στον «ξένο» εξαφανίστηκαν πλήρως με την άνοδο των πόλεων και της πολιτικής. Στη διάρκεια των πιο ριζοσπαστικών και δημοκρατικών περιόδων της Γαλλικής Επανάστασης, για παράδειγμα, το Παρίσι έβριθε φόβων για «συνωμοσίες από το εξωτερικό» και μιας ξενοφοβικής καχυποψίας των αλλοδαπών. Ούτε οι γυναίκες μοιράζονταν πλήρως τις ελευθερίες που απολάμβαναν οι άντρες. Το σημείο που θέλω να τονίσω, ωστόσο, είναι ότι κάτι πολύ καινούριο δημιουργήθηκε από την πόλη, κάτι που δεν μπορεί να κλειστεί στο «μαντρί» ούτε του κοινωνικού, ούτε του κράτους: δηλαδή, μια δημόσια σφαίρα και ένας πολιτικός χώρος. Αυτή η σφαίρα και αυτός ο χώρος περιορίστηκαν και επεκτάθηκαν με την πάροδο του χρόνου, αλλά ποτέ δεν εξαφανίστηκαν πλήρως από την ιστορία. Ήταν διαρκώς σε διαμάχη με το κράτος, το οποίο προσπάθησε σε ποικίλλους βαθμούς να συγκεντρώσει την εξουσία και να μετατρέψει την άσκησή της σε επάγγελμα, και συχνά έγινε αυτοσκοπός, όπως η κρατική εξουσία που αναδύθηκε στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο, οι απόλυτες μοναρχίες της Ευρώπης του δέκατου-έβδομου αιώνα,

και τα ολοκληρωτικά καθεστώτα διακυβέρνησης που εγκαστάθηκαν στη Ρωσία και την Κίνα στον αιώνα μας.

Η σημασία της Κοινότητας και του Συνομοσπονδισμού

Το μόνιμο φυσικό πεδίο της πολιτικής ήταν σχεδόν πάντοτε η πόλη ή το χωριό - πιο γενικά, η κοινότητα. Το μέγεθος μιας πολιτικά βιώσιμης πόλης δεν είναι ασήμαντο, αυτό είναι βέβαιο. Για τους Έλληνες (Σ.τ.Μ.: Αρχαίους Έλληνες), ειδικά για τον Αριστοτέλη, μια πόλη ή *πόλις* (Σ.τ.Μ.: ελληνικά στο κείμενο) δε θα πρέπει να είναι τόσο μεγάλη ώστε να μην μπορεί να ασχοληθεί με τις υποθέσεις της σε μια πρόσωπο-με-πρόσωπο βάση ή να αποκλείει έναν κάποιο βαθμό οικειότητας μεταξύ των πολιτών της. Αυτοί οι κανόνες, σε καμία περίπτωση σταθεροί ή απαράβατοι, είχαν ως στόχο να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της πόλης με τρόπους που άμεσα αντιμάχονταν το αναδυόμενο κράτος. Με δεδομένο ένα μετριοπαθές - αλλά σε καμία περίπτωση μικρό - μέγεθος, οι ψηφοφορίες μπορούσαν να διευθετηθούν θεσμικά, έτσι ώστε οι υποθέσεις της κοινότητας να διευθύνονται από εναλλασσόμενους, ασχολούμενους με τα κοινά άντρες, με έναν ελάχιστο, προσεκτικά ελεγχόμενο βαθμό αντιπροσώπευσης.

Για να είναι κάποιος πολιτικό πρόσωπο, υποτίθετο, απαιτούνταν ορισμένες υλικές αναγκαίες προϋποθέσεις. Μια μικρή ποσότητα ελεύθερου χρόνου χρειαζόταν για να συμμετέχει κανείς στις πολιτικές υποθέσεις, μια άνεση που πιθανά καλυπτόταν από την εργασία των δούλων, αν και δεν είναι σε καμία περίπτωση αληθές ότι όλοι οι ενεργοί Έλληνες πολίτες ήταν κάτοχοι δούλων. Ακόμη πιο σημαντική από την ύπαρξη ελεύθερου χρόνου ήταν η ανάγκη για ατομική εκπαίδευση ή διαμόρφωση χαρακτήρα - η Ελληνική έννοια της *παιδείας* (Σ.τ.Μ.: ελληνικά στο κείμενο) - η οποία ενεφύσησε τη λογική πειθαρχία (Σ.τ.Μ.: μη επιβεβλημένη πειθαρχία) μέσω της οποίας οι πολίτες κρατούσαν την ευπρέπεια που χρειάζεται για να διατηρηθεί μια συνέλευση βιώσιμη. Ένα ιδανικό κοινωνικής θητείας ήταν απαραίτητο για να υπερτερήσει των στενών, εγωιστικών παρορμήσεων και να αναπτυχθεί το ιδανικό του γενικού συμφέροντος. Αυτό επιτεύχθηκε με την εγκατάσταση ενός σύνθετου δικτύου σχέσεων, που εκτείνονταν από πιστές φιλίες - η Ελληνική έννοια της *φιλίας* (Σ.τ.Μ.: ελληνικά στο κείμενο) - μέχρι κοινές εμπειρίες σε πολιτικές γιορτές και στη στρατιωτική υπηρεσία.

Αλλά η πολιτική με αυτή την έννοια δεν ήταν ένα αυστηρά Ελληνικό φαινόμενο. Παρόμοια προβλήματα και ανάγκες παρουσιάστηκαν και λύθηκαν με μια ποικιλία τρόπων στις ελεύθερες πόλεις όχι μόνο στη λεκάνη της Μεσογείου αλλά και στην ηπειρωτική Ευρώπη, στην Αγγλία, και στη Βόρεια Αμερική. Σχεδόν όλες αυτές οι ελεύθερες πόλεις δημιούργησαν μια δημόσια σφαίρα και μια πολιτική που ήταν δημοκρατικές, σε ποικίλους βαθμούς, για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Βαθιά εχθρικές στα συγκεντρωτικά κράτη, οι ελεύθερες πόλεις και οι ομοσπονδίες τους αποτέλεσαν μερικές από τις καμπές στις οποίες η ανθρωπότητα ήρθε αντιμέτωπη με τη δυνατότητα να εγκαταστήσει κοινωνίες βασισμένες σε κοινοτικές συνομοσπονδίες ή σε έθνη-κράτη.

Το κράτος, επίσης, είχε μια ιστορική ανάπτυξη και δεν μπορεί να αναχθεί σε μια απλοϊκή ανιστορική εικόνα. Μετά από τα αρχαία κράτη, ιστορικά ακολούθησαν τα οιονεί-κράτη (quasi-states), τα μοναρχικά κράτη, τα φεουδαρχικά κράτη, και τα κοινοβουλευτικά (republican) κράτη. Τα ολοκληρωτικά κράτη αυτού του αιώνα ξεπερνούν τις σκληρότερες τυραννίες του παρελθόντος. Ωστόσο, ουσιώδης στην άνοδο του έθνους-κράτους ήταν η ικανότητα των συγκεντρωτικών κρατών να αποδυναμώνουν τη ζωτικότητα των δομών της πόλης, της κωμόπολης (Σ.τ.Μ.: σε πολλά σημεία του κειμένου ο συγγραφέας με τη λέξη *κωμόπολη* εννοεί αυτό που με τα δικά μας δεδομένα θα αποκαλούσαμε *χωριό*) και του χωριού, και να αντικαταστήσουν τις λειτουργίες τους από γραφειοκρατίες, αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις. Μια υπόρρητη αλληλεπίδραση ανάμεσα στην κοινότητα και το κράτος, που συχνά ξέσπαγε σε ανοιχτή σύγκρουση, έχει λάβει χώρα δια μέσου όλης της ιστορίας, και έχει διαμορφώσει το κοινωνικό τοπίο της παρούσας εποχής. Δυστυχώς, δεν έχει δοθεί αρκετή προσοχή στο γεγονός ότι η ικανότητα των κρατών να ασκήσουν την εξουσία τους σε πλήρη βαθμό, συχνά έχει περιοριστεί από τα κοινοτικά εμπόδια που αντιμετώπισαν.

Ο εθνικισμός, όπως και ο κρατισμός, έχει αφήσει τα σημάδια του τόσο βαθιά στη σύγχρονη σκέψη που η ίδια η ιδέα μιας κοινοτιστικής πολιτικής ως επιλογής για κοινωνική οργάνωση έχει κατ' ουσίαν διαγραφεί.. Ένας λόγος είναι, όπως έχω ήδη τονίσει, ότι η πολιτική στις μέρες μας έχει ταυτιστεί απολύτως με την κρατική διαχείριση (statecraft), την μετατροπή της άσκησης της εξουσίας σε επάγγελμα. Το ότι ο πολιτικός χώρος και το κράτος έχουν συχνά βρεθεί σε οξεία διαμάχη μεταξύ τους - μάλιστα, σε συγκρούσεις που ξέσπασαν σε αιματηρούς εμφύλιους πολέμους - έχει σχεδόν πλήρως παραβλεφθεί. Τα μεγάλα επαναστατικά κινήματα του παρελθόντος, από την Αγγλική Επανάσταση της δεκαετίας του 1640 μέχρι αυτά στον αιώνα μας, έχουν πάντοτε συνοδευτεί από δυνατές κοινοτικές εξεγέρσεις και εξαρτιόνταν για την επιτυχία τους από ισχυρούς κοινοτικούς δεσμούς. Το ότι φόβοι κοινοτικής αυτονομίας ακόμη κατατρέχουν το έθνος-κράτος μπορεί να φανεί στα επιχειρήματα που φέρονται εναντίον της. Φαινόμενα τόσο «νεκρά» όσο η ελεύθερη κοινότητα και η συμμετοχική δημοκρατία θα έπρεπε ενδεχομένως να προκαλούν σαφώς λιγότερα αντεπιχειρήματα από αυτά που συνεχίζουμε να συναντούμε.

Η κυριάρχηση της σύγχρονης μεγαλούπολης δεν έχει θέσει τέλος στην ιστορική αναζήτηση για την κοινότητα και την πολιτική της πόλης, περισσότερο απ' όσο η κυριάρχηση των πολυεθνικών επιχει-

ρήσεων έχει απομακρύνει το ζήτημα του εθνικισμού από τη σύγχρονη ημερήσια διάταξη. Πόλεις όπως η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο, η Φρανκφούρτη, το Μιλάνο και η Μαδρίτη μπορούν να είναι πολιτικά αποκεντρωμένες θεσμικά, είτε μέσω δικτύων γειτονιάς είτε μέσω περιφερειακών δικτύων, παρ' όλο το μεγάλο δομικό τους μέγεθος και την εσωτερική τους αλληλεξάρτηση. Μάλιστα, το πόσο καλά λειτουργούν αν *δεν* αποκεντρώνονται δομικά είναι ένα οικολογικό ζήτημα ύψιστης σπουδαιότητας, όπως μας δείχνουν τα προβλήματα της μόλυνσης του αέρα, των επαρκών αποθεμάτων νερού, της εγκληματικότητας, της ποιότητας της ζωής, και αυτό των συγκοινωνιών.

Η ιστορία έχει δείξει πολύ δραματικά ότι μείζονες πόλεις της Ευρώπης με πληθυσμούς που προσέγγιζαν το ένα εκατομμύριο και με πρωτόγονα μέσα επικοινωνίας λειτουργούσαν μέσω καλά-συντονισμένων αποκεντρωμένων θεσμών εκπληκτικής πολιτικής ζωτικότητας. Από τις πόλεις της Καστίλης που ξέσπασαν στην εξέγερση των Comuneros στην αρχή της δεκαετίας του 1500, μέχρι τους παρισινούς τομείς ή τις συνελεύσεις των αρχών της δεκαετίας του 1790, και το Κίνημα των Πολιτών της Μαδρίτης της δεκαετίας του 1960 (για να αναφέρουμε μονάχα μερικά παραδείγματα), τα κοινοτικά κινήματα στις μεγάλες πόλεις έχουν θέσει κρίσιμα ζητήματα για το που θα πρέπει να συγκεντρώνεται η εξουσία και για το πως θα πρέπει να διευθύνεται θεσμικά η κοινωνική ζωή.

Το ότι μια κοινότητα μπορεί να είναι όσο τοπικιστική είναι μια φυλή είναι αρκετά προφανές - και αυτό δεν είναι λιγότερο αληθές σήμερα απ' ότι ήταν στο παρελθόν. Για το λόγο αυτόν, κάθε κοινοτικό κίνημα που δεν είναι συνομοσπονδιακό - δηλαδή, που δεν εντάσσεται σε ένα δίκτυο αμοιβαίων υποχρεώσεων με κωμοπόλεις και πόλεις στην περιοχή του - δε μπορεί να θεωρηθεί ως μια πραγματικά πολιτική οντότητα με οποιαδήποτε παραδοσιακή σημασία περισσότερο απ' ότι μια γειτονιά που δε συνεργάζεται με άλλες γειτονιές στην πόλη στην οποία βρίσκεται. Ο συνομοσπονδισμός, που βασίζεται σε κοινές ευθύνες, στο ότι οι συνομοσπονδιακοί αντιπρόσωποι είναι πλήρως υπόλογοι στις κοινότητές τους, στο δικαίωμα της ανάκλησης, και στο ότι οι αντιπρόσωποι δρουν αποκλειστικά ως εντολοδόχοι, αποτελεί ένα αναπόσπαστο τμήμα μιας νέας πολιτικής. Το να απαιτούμε ότι οι υπάρχουσες κωμοπόλεις και πόλεις πρέπει να αντιγράφουν το έθνος-κράτος σε ένα τοπικό επίπεδο είναι το να εγκαταλείπουμε κάθε δέσμευση για κοινωνική αλλαγή ως τέτοια.

Αυτό που είναι πελώριας πρακτικής σημασίας είναι ότι οι προ-κρατικοί θεσμοί, οι παραδόσεις, και οι απόψεις παραμένουν ζωντανές σε ποικίλλοντες βαθμούς παντού σχεδόν στον κόσμο. Η αντίσταση στην επέκταση καταπιεστικών κρατών έχει καλλιεργηθεί από κοινοτικά δίκτυα χωριών, γειτονιών και πόλεων• παρατηρήστε τέτοιους αγώνες στη Νότια Αφρική, στη Μέση Ανατολή, και στη Λατινική Αμερική. Οι δονήσεις που συνταράσσουν τώρα (Σ.τ.Μ.: θυμίζουμε ότι το κείμενο δημοσιεύθηκε το 1989) τη Σοβιετική Ρωσία δεν οφείλονται αποκλειστικά σε αιτήματα για περισσότερη ελευθερία αλλά σε κινήματα για περιφερειακή και τοπική αυτονομία που αμφισβητούν την ίδια την ύπαρξή της ως ένα συγκεντρωτικό έθνος-κράτος.

Το να αγνοήσουμε την κοινοτική βάση αυτού του κινήματος θα είναι όσο μυωπικό θα ήταν και το να αγνοούσαμε τη λανθάνουσα αστάθεια κάθε έθνους-κράτους• ακόμη χειρότερο θα ήταν να πάρουμε το έθνος-κράτος όπως είναι ως δεδομένο, και να ασχοληθούμε μ' αυτό απλά σύμφωνα με τους δικούς του όρους. Πράγματι, το αν ένα κράτος θα παραμείνει "περισσότερο" ή "λιγότερο" κράτος – καθόλου αστεία υπόθεση για ριζοσπάστες θεωρητικούς τόσο ανόμοιους όσο ο Μπακούνιν και ο Μαρξ – εξαρτάται σημαντικά από τη δύναμη των τοπικών, συνομοσπονδιακών και κοινοτικών κινημάτων να το αντιμετωπίσουν και (ας ελπίσουμε) να εγκαταστήσουν μια δυαδική εξουσία που θα το αντικαταστήσει. Ο σπουδαιότατος ρόλος που έπαιξε το Κίνημα των Πολιτών της Μαδρίτης πριν από σχεδόν τρεις δεκαετίες στο να αποδυναμώσει το καθεστώς του Φράνκο θα χρειαζόταν σημαντική εργασία για να το τιμήσουμε όπως του αξίζει.

Ο Μάρεϊ Μπούκτσιν και η Τζάνετ Μπιλ. Βερμόντ, Ιούλης 1994

Παρά τα Μαρξιστικά οράματα μιας κατά μεγάλο μέρος οικονομιστικής διαμάχης μεταξύ "της μισθωτής εργασίας και του κεφαλαίου" τα επαναστατικά κινήματα της εργατικής τάξης του παρελθόντος δεν ήταν α-

πλώς βιομηχανικά κινήματα. Το ζωηρό παρισινό εργατικό κίνημα, που είχε σε μεγάλο βαθμό σχέση με τους χειροτέχνες ως προς το χαρακτήρα του, για παράδειγμα, ήταν επίσης ένα κοινοτικό κίνημα που επικεντρώνονταν σε συνοικίες και καλλιεργούταν από μια πλούσια ζωή στη γειτονιά. Από τους Ισοπεδωτές (Levelers) του Λονδίνου του δέκατου-έβδομου αιώνα μέχρι τους αναρχο-συνδικαλιστές της Βαρκελώνης στο δικό μας αιώνα, η ριζοσπαστική δραστηριότητα έχει διατηρηθεί από ισχυρούς κοινοτικούς δεσμούς, μια δημόσια σφαίρα που προσφερόταν από δρόμους, πλατείες και καφενεία.

Η Ανάγκη για μια Νέα Πολιτική

Αυτή η κοινοτική ζωή δεν μπορεί να αγνοηθεί στη ριζοσπαστική πρακτική και πρέπει ακόμη και να αναδημιουργηθεί εκεί όπου έχει υπονομευτεί από το σύγχρονο κράτος. Μια νέα πολιτική, με τις ρίζες της στις κωμοπόλεις, στις γειτονιές, στις πόλεις και στις περιφέρειες, αποτελεί τη μόνη βιώσιμη εναλλακτική λύση στον αναιμικό κοινοβουλευτισμό που διεισδύει σε διάφορα Πράσινα κόμματα και παρόμοια κοινωνικά κινήματα, με άλλα λόγια, στην προσφυγή τους σε καθαρή και εκφαυλιστική κρατική διαχείριση στην οποία τα μεγαλύτερα αστικά κόμματα μπορεί πάντα να αναμένεται ότι θα τα ξεπεράσουν σε τεχνάσματα και θα τα απορροφήσουν σε συνασπισμούς. Η διάρκεια αποκλειστικά μονο-θεματικών κινημάτων, επίσης, είναι περιορισμένη στα προβλήματα στα οποία αυτά αντιτίθενται. Η μαχητική δράση γύρω από τέτοια ζητήματα δε θα πρέπει να συγχέεται με τον μακρο-πρόθεσμο ριζοσπαστισμό που απαιτείται για να αλλαχθεί η συνειδητοποίηση και σε τελική ανάλυση η ίδια η κοινωνία. Τέτοια κινήματα φουντώνουν και μετά πεθαίνουν, ακόμα και όταν είναι πετυχημένα. Τους λείπουν τα θεσμικά υποστυλώματα που είναι τόσο απαραίτητα για να δημιουργηθούν κινήματα με διάρκεια για την κοινωνική αλλαγή, και το πεδίο στο οποίο θα μπορούν αυτά να είναι μια μόνιμη παρουσία στην πολιτική διαμάχη.

Έτσι εξηγείται η τεράστια ανάγκη για γνησίως πολιτικά κινήματα στη βάση, ενωμένα συνομοσπονδιακά, τα οποία είναι δεσμευμένα σε μόνιμους και δημοκρατικούς θεσμούς που μπορούν να εξελιχθούν σε πραγματικά ελευθεριακούς.

Η ζωή θα ήταν πραγματικά θαυμαστή, αν όχι ως και απίστευτη, αν γεννιόμασταν με όλη την εκπαίδευση, τη μόρφωση, τις επιδεξιότητες και τον πνευματικό εξοπλισμό που χρειαζόμαστε για να εξασκήσουμε ένα επάγγελμα ή μια τέχνη. Αλοίμονο, πρέπει να βιώσουμε τον μόχθο της απόκτησης αυτών των ικανοτήτων, μια επίπονη διαδικασία που απαιτεί αγώνα, αναμέτρηση, εκπαίδευση, και ανάπτυξη. Είναι αρκετά απίθανο το ότι μια ριζοσπαστική κοινοτική προσέγγιση, επίσης, θα έχει κάποιο νόημα ως απλώς ένα εύκολο μέσο για θεσμική αλλαγή. Πρέπει να αγωνιστεί κανείς για να την κερδίσει αν είναι να τη διατηρήσει, ακριβώς όπως ο αγώνας για μια ελεύθερη κοινωνία πρέπει κι αυτός να είναι τόσο απελευθερωτικός και αυτο-μεταμορφωνόμενος όσο η ύπαρξη μιας ελεύθερης κοινωνίας.

Η κοινότητα είναι μια δυνητική ωρολογιακή βόμβα. Το να δημιουργήσουμε τοπικά δίκτυα και να προσπαθήσουμε να μεταμορφώσουμε τους κοινοτικούς θεσμούς που αντιγράφουν πιστά το κράτος, είναι το να αντιμετωπίσουμε μια ιστορική πρόκληση – μια αληθινά πολιτική πρόκληση – που υπάρχει εδώ και αιώνες. Νέα κοινωνικά κινήματα παραπαίουν σήμερα λόγω της απουσίας μιας πολιτικής προοπτικής που θα τους φέρει μέσα στον πολιτικό στίβο, γι' αυτό και «φοράνε το πουκάμισο του κοινοβουλευτισμού» τόσο εύκολα. Ιστορικά, η ελευθεριακή θεωρία έχει σταθερά επικεντρωθεί στην ελεύθερη κοινότητα η οποία έπρεπε να προσφέρει τον κυτταρικό ιστό για μια νέα κοινωνία. Το να αγνοήσει κανείς το δυναμικό αυτής της ελεύθερης κοινότητας επειδή δεν είναι ακόμη ελεύθερη, είναι το να προσπεράσει έναν χώρο της πολιτικής που βρίσκεται "σε χειμερία νάρκη", ο οποίος θα μπορούσε να δώσει ζωντανό νόημα στο μεγάλο ελευθεριακό αίτημα: μια Κομμούνα από Κομμούνες. Γιατί σε αυτούς τους κοινοτικούς θεσμούς και στις αλλαγές που μπορούμε να κάνουμε στη δομή τους - μετατρέποντάς τους όλο και πιο πολύ σε μια νέα δημόσια σφαίρα - βρίσκεται το μόνιμο θεσμικό θεμέλιο για μια δυαδική εξουσία στη βάση, μια αντίληψη της έννοιας του πολίτη στη βάση, και για κοινοτικοποιημένα οικονομικά συστήματα που μπορούν να αντισταθμίσουν την αυξανόμενη εξουσία του συγκεντρωτικού έθνους-κράτους και των συγκεντρωτικών οικονομικών επιχειρήσεων.

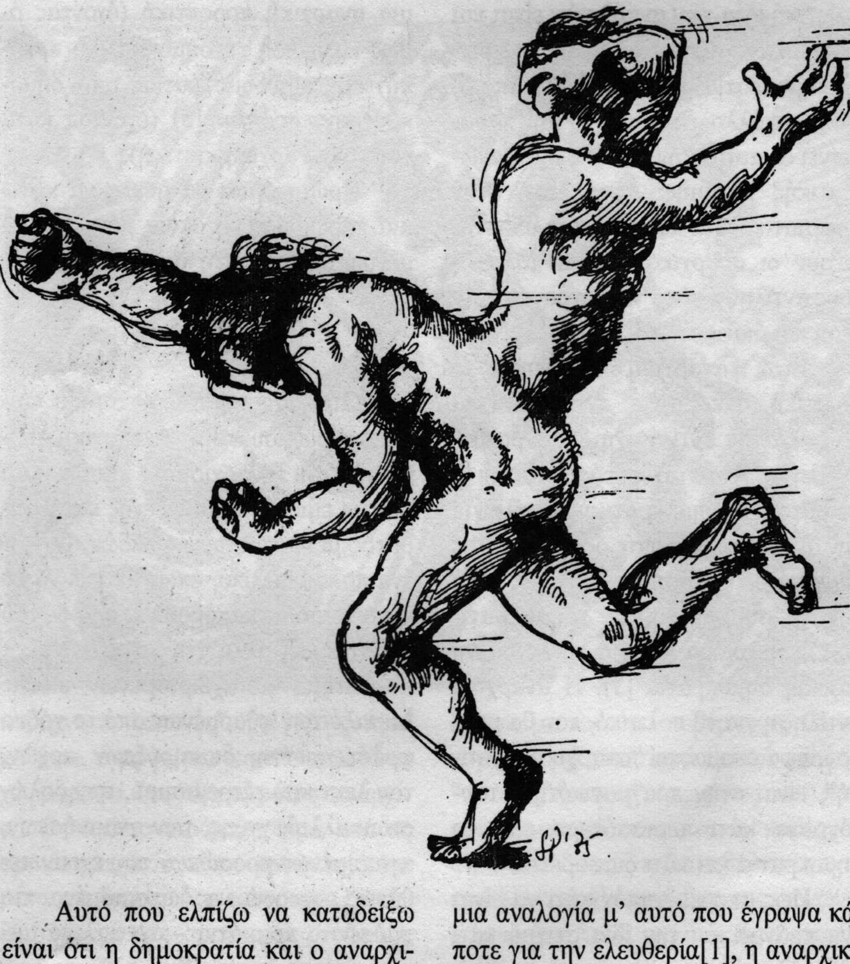
Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΑΥΤΗ

Αμεντέο Μπερτόλο

Το άρθρο αυτό του Αμεντέο Μπερτόλο δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Democracy & Nature (vol 5 no2, Ιούλιος 1999).
Ο Αμεντέο Μπερτόλο διδάσκει στο πανεπιστήμιο του Μιλάνου, έχει συμμετάσχει ενεργητικά στο αναρχικό κίνημα της Ιταλίας για 40 περίπου χρόνια, ενώ τελευταία συμμετέχει και στο εκδοτικό πρόγραμμα Eleuthera.
Τη μετάφραση έκανε ο Νίκος Βούλγαρης

Εάν εκληφθεί κυριολεκτικά μια δημοκρατία πρέπει να είναι μια ακρατική κοινωνία... Η εξουσία ανήκει στο λαό στο βαθμό που ο ίδιος ο λαός ασκεί την εξουσία

Giovanni Sartori

Το άρθρο αυτό ασχολείται με τη δημοκρατία από μια αναρχική οπτική και με τον αναρχισμό από μια δημοκρατική οπτική. Το κύριο ζήτημα είναι εκείνες οι πλευρές των δύο αυτών πολιτικών και φιλοσοφικών κατηγοριών που προκύπτουν από μια αντιπαράθεση μεταξύ τους, δηλαδή οι ουσιώδεις διαφορές και ομοιότητες μεταξύ της δημοκρατίας και του αναρχισμού.

Αυτό σημαίνει ότι δεν θα εξεταστούν λεπτομερώς ούτε η δημοκρατία με την έννοια που της αποδίδεται συνήθως ("αντιπροσωπευτική" δημοκρατία) ούτε ο πολιτικός αναρχισμός (όπως τον βλέπουν οι αναρχικοί), ούτε ακόμα η πρωταρχική μορφή δημοκρατίας, η "άμεση δημοκρατία", που βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ δημοκρατίας και αναρχισμού. Θα χρειαζόταν πολύ μεγαλύτερος χώρος από αυτόν που έχουμε εδώ για να εξετάσουμε λεπτομερώς όλα τα παραπάνω. Γι' αυτό θα περιοριστώ σε σύντομους ορισμούς με σκοπό μια σύγκριση, ή καλύτερα, μια γενική εκτίμηση της συμβατότητας/συγκρισιμότητάς τους.

Αυτό που ελπίζω να καταδείξω είναι ότι η δημοκρατία και ο αναρχισμός δεν είναι ούτε ταυτόσημες (υπό ορισμένες συνθήκες) ούτε αντιθετικές έννοιες. Ο αναρχισμός είναι η πλέον αναπτυγμένη μορφή δημοκρατίας, ταυτόχρονα όμως εκτείνεται οπωσδήποτε πέρα από αυτήν όπως υποστηρίζει και ο τίτλος αυτού του άρθρου.

Στο ερώτημα εάν είναι δυνατό ο αναρχισμός να πάει πέρα από τη δημοκρατία, θα απαντούσα ότι ναι, είναι, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά. Σε μια αναλογία μ' αυτό που έγραψα κάποτε για την ελευθερία[1], η αναρχική αντίληψη της ελευθερίας είναι και "μεγαλύτερη" και "διαφορετική" από τη φιλελεύθερη αντίληψη. Με απλούστερους όρους, αυτή η "διαφορά" έγκειται στο γεγονός ότι για τους φιλελεύθερους η ελευθερία του ατόμου *περιορίζεται* από την ελευθερία των άλλων, ενώ για τους αναρχικούς *ενισχύεται* από αυτήν.

Εντούτοις, η "διαφορετική" ελευθερία των αναρχικών ενδυναμώνει και

την ελευθερία των φιλελεύθερων ενώ ταυτόχρονα την υπερβαίνει τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Η ποσότητα είναι ουσιαστική, εφόσον χωρίς αυτή δεν υπάρχει καμιά εγγύηση της ποιότητας. Μια "διαφορετική" ελευθερία πρέπει την ίδια στιγμή να σηματοδοτεί μια μεγαλύτερη ελευθερία. Ακόμα και θρησκευτικοί φονταμενταλιστές (χριστιανοί, μουσουλμάνοι κλπ.) μιλούν για "διαφορετική" ελευθερία, η οποία όμως είναι *μικρότερη* ελευθερία, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο – ιδιαίτερα στο ατομικό. Έτσι, η πολιτική ιδέα των αναρχικών είναι και πρέπει κατ' ανάγκη να είναι *μεγαλύτερη* δημοκρατία, πέρα και πάνω από οτιδήποτε άλλο, εάν είναι να μην παραμείνει σ' αυτήν την πλευρά της διαχωριστικής γραμμής. Αυτό είναι στην πραγματικότητα και αυτό που υποστηρίζουν οι αναρχικοί: ότι η πολιτική τους αντίληψη είναι ταυτόχρονα ευρύτερη και διαφορετική.

Έτσι, η αναρχική αντίληψη για το πολιτικό υπερβαίνει ποσοτικά και ποιοτικά την αντίστοιχη δημοκρατική αντίληψη. Αυτό ισχύει τόσο για την επικρατούσα δημοκρατική αντίληψη, την αντιπροσωπευτική, όσο και για τις περισσότερο ριζοσπαστικές όπως αυτή της "συμμετοχικής δημοκρατίας"…[2], ακόμα και για τη λεγόμενη "άμεση δημοκρατία"[3]. Η αναρχική αντίληψη για το πολιτικό, που θα μπορούσε να ονομαστεί "αναρχική πολιτική", είναι στην πραγματικότητα ταυτόχρονα κάτι περισσότερο από τη δημοκρατία και κάτι διαφορετικό.

Πώς μπορεί λοιπόν κάτι να είναι ένα πράγμα και την ίδια στιγμή κάτι άλλο; Όσο δύσκολο και αν είναι να γίνει αυτό αντιληπτό, είναι στην πραγματικότητα δυνατό. Εδώ δεν αναφερόμαστε σε πράγματα από τον φυσικό κόσμο, αλλά σε "πράγματα" από το κοινωνικοπολιτικό φαντασιακό, των οποίων ο τρόπος του "είναι" εξαρτάται από την οπτική γωνία από την οποία θεωρούνται. Ο αναρχισμός σ' αυτήν την περίπτωση μπορεί να ειδωθεί ως μια ακραία μορφή δημοκρατίας και ως μια *διαφορετική* μορφή οικοδόμησης του πολιτικού, ή ακόμα και ως κάτι που βρίσκεται πέραν του πολιτικού.

Κατ' αρχήν, θα πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι έχω κατά νου συγκεκριμένους ορισμούς της δημοκρατίας (ή καλύτερα των δημοκρατιών[4]), οι οποίοι ήταν πάντοτε υπόρρητοι, έχουν όμως σταδιακά καταστεί περισσότερο ρητοί. Οι ορισμοί αυτοί είναι σχετικά ουδέτεροι – με δεδομένο ότι η απόλυτη ουδετερότητα δεν είναι ούτε δυνατή ούτε ωφέλιμη. Πρόκειται για ορισμούς του αναρχισμού πρώτα και κύρια από μια αναρχική προοπτική (έχοντας όμως κατά νου τη δημοκρατική κριτική) και της δημοκρατίας από δημοκρατική προοπτική[5] (έχοντας κατά νου την αναρχική κριτική).

Πρώτα όμως θα ήθελα να κάνω μια παρέκβαση, η οποία μόνο φαινομενικά είναι άσχετη και/ή προσωπική.

Παρέκβαση

Όταν έχω κακή διάθεση και κοιτάζω γύρω μου στην "ιδεολογική αποθήκη" του αναρχισμού, αισθάνομαι σαν να είμαι στο βάθος ενός καταστήματος μεταχειρισμένων ειδών. Όχι σ' ένα παλαιοπωλείο, όπως μπορεί να το έθετε κάποιος κακόβουλος εχθρός του αναρχισμού, αλλά χειρότερα – σ' ένα κατάστημα μεταχειρισμένων ειδών. Μεταξύ των φθαρμένων από το χρόνο φράσεων, των διακηρύξεων αρχών, του λεκτικού εξτρεμισμού, των δηλώσεων αλληλεγγύης, των αναμνήσεων, αγαπημένων προσώπων που έχουν πεθάνει… μπορώ να δω ορισμένα πιο πρόσφατα κομμάτια – όχι παλαιά αρκετά για να είναι αντίκες, αλλά αρκετά για να μην είναι πραγματικά μοντέρνα, δηλαδή σχεδόν σύγχρονα.

Γνωρίζω ότι ο αναρχισμός έχει παραγάγει αυθεντικά και σημαντικά πράγματα κατά τα πενήντα τελευταία χρόνια (ιδιαίτερα κατά τα τελευταία είκοσι-τριάντα), πράγματα που δικαιολογημένα μπορούν να χαρακτηριστούν μοντέρνα. Γνωρίζω επίσης ότι η αναρχική σκέψη έχει ασφαλώς διατηρήσει ορισμένες υπέροχες "αντίκες" από την κλασική της περίοδο. Εξακολουθεί να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σ' αυτές και περιφρονώντας την εξωτερικότητα και το πλούσιο δυναμικό του "μοντέρνου", το "παλαιό", δηλαδή *η βίβλος*, έχει χτίσει ένα καβούκι για να προστατεύσει την εύθραυστη ταυτότητά της. Η ταυτότητα των "κλασικών", των θεμελιωτών του αναρχισμού ήταν τόσο ισχυρή που αυτοί μπορούσαν εύκολα ακόμα και να αντιφάσκουν με τον εαυτό τους (πραγματικά ή φαινομενικά) χωρίς μεγάλες δυσκολίες. Τυχεροί!

Το 1848, ο Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν ήταν μέλος της Εθνοσυνέλευσης – το 1849, έγραψε μια ξεκάθαρη και ορμητική επίθεση όχι μόνο ενάντια στο κράτος και στην κυβέρνηση αλλά και στην ίδια την πολιτική διάσταση *per se.* Το 1863 (στο Du Principe Federatif), διαμόρφωσε ένα σχέδιο για μια αυτόνομη πολιτική σφαίρα, μιλώντας για κομμούνες, επαρχίες, περιφέρειες και, "άκουσον-άκουσον", για κυβέρνηση και κράτος [6].

Μετά, ήταν ο Μιχαήλ Μπακούνιν που έγραψε στον φίλο και σύντροφό του από τον Νάπολη, τον Carlo Gambuzzi: "Θα εκπλαγείς πιθανώς ακούγοντας ότι εγώ, ένας παθιασμένα πεπεισμένος υποστηρικτής της αποχής, προτρέπω τώρα τους φίλους μου να συμμετάσχουν στις εκλογές για την Εθνοσυνέλευση. Εντούτοις, οι συνθήκες έχουν αλλάξει." [7] Και ποιες συνθήκες είχαν αλλάξει; Δεν ήταν πια ο παλιός καλός Μπακούνιν αναρχικός; Θα πρέπει να αστειεύεστε! Είναι απλώς ότι ενώ ο αναρχισμός σήμερα υποστηρίζει την αποχή ως *αρχή*, για τον Μπακούνιν αυτή ήταν μια *στρατηγική* επιλογή, ή κρίνοντας από το παραπάνω παράθεμα, θα μπορούσαμε να πούμε σχεδόν μια *τακτική* επιλογή [8].

Μπορεί να αναρωτιέστε τι σχέση έχει αυτό με το θέμα μας, αλλά έχει πράγματι σχέση, έστω και έμμεση. Η ιδέα που έχουν σήμερα οι αναρχικοί για τη δημοκρατία είναι βαθύτατα επηρεασμένη από την αναρχική *βίβλο,*

ακριβώς όπως η ιδέα που έχουν οι δημοκράτες για τον αναρχισμό (πέρα από ορισμένες ξεκάθαρες περιπτώσεις άγνοιας και δυσπιστίας) είναι βαθύτατα επηρεασμένη από τη δική τους *βίβλο*.

Ένα παράδειγμα είναι η δήλωση ότι "οι αναρχικοί δεν ψηφίζουν". Εάν αυτή είναι μια θεμελιώδης αρχή, είναι αναπόφευκτο ότι η *βίβλος* υποστηρίζει όχι μόνο ότι οι αναρχικοί είναι ενάντιοι στην ψηφοφορία σ' ορισμένες ιστορικές (κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές) συνθήκες, αλλά ότι οι αναρχικοί ποτέ μα ποτέ δεν θα ψηφίσουν σ' οποιεσδήποτε συνθήκες, και αυτό είναι ανυπέρβλητα ανόητο. Ανυπέρβλητα επειδή αποτελεί μια δήλωση πίστης απολύτως ουτοπική και η ουτοπία είναι ουσιώδες στοιχείο του αναρχισμού. Ανόητο επειδή στερείται απόλυτα της κοινής λογικής χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει κανένας "εφικτός αναρχισμός", δηλαδή ένας αναρχισμός που να έχει έναν σημαντικό ρόλο στο μετασχηματισμό της κοινωνίας, και όχι μόνο μέσω της επανάστασης.

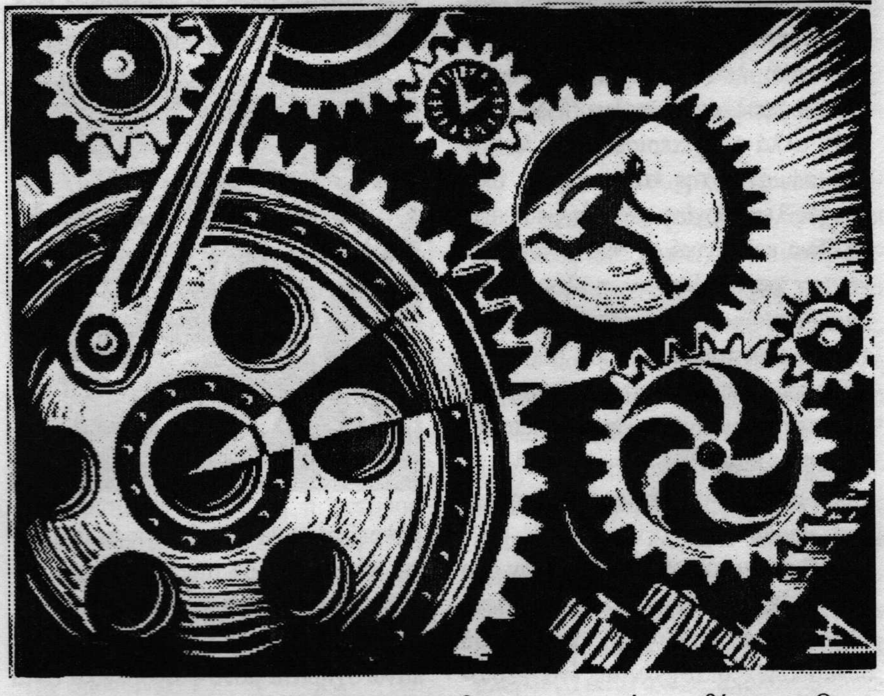
Προς αποφυγή οποιασδήποτε παρεξήγησης, θα πρέπει να πω ότι είμαι πενηνταεπτά χρονών και δεν έχω ψηφίσει *ποτέ* σε καμιά από τις εκλογικές αναμετρήσεις (οι περισσότερες από τις οποίες χαρακτηρίζονταν ως "αποφασιστικής σημασίας") στην Ιταλία τα τελευταία τριαντάδύο χρόνια. Αλλά δεν είναι αυτό το θέμα, ή τουλάχιστον δεν είναι εδώ ο χώρος να ασχοληθούμε μ' αυτό.

Ποιο είναι λοιπόν το θέμα; Νομίζω ότι ο Μπακούνιν το συνόψισε στη σκιαγράφησή του για την μετεπαναστατική κοινωνία: "Η βάση κάθε πολιτικής οργάνωσης σε μια χώρα πρέπει να είναι η πλήρης αυτόνομη κομμούνα, που εκπροσωπείται πάντοτε από την *πλειοψηφία* (η έμφαση δική μου – Α.Β.) των ψήφων όλων των ενήλικων ανδρών και γυναικών που ζουν σ' αυτή." [9] Και πάλι: "Η εκλογή όλων των εκπροσώπων σε επίπεδο έθνους, επαρχίας και κομμούνας [...] θα πρέπει να γίνεται με *καθολική ψηφοφορία* (η έμφαση δική μου – Α.Β.) όλων των ενηλίκων ανδρών και γυναικών." [10]

Και αυτό μας επαναφέρει στο θέμα μας.

Η κυβέρνηση όλων

Ο Francesco Saverio Merlino, ο οποίος ήταν αναρχικός στη δεκαετία του 1890 και αργότερα μετακινήθηκε προς τον ελευθεριακό και στη συνέχεια το φιλελεύθερο σοσιαλισμό, έγραψε ότι "η κυβέρνηση όλων είναι κυβέρνηση κανενός". [11] Λίγο πριν πεθάνει, έγραψε μια σημείωση σ' ένα χειρόγραφο ότι "δημοκρατία=αναρχία". Ο Merlino στράφηκε πέρα από τις ομοιότητες που είναι προφανείς για μένα και διαπίστωσε ταυτότητα [μεταξύ δημοκρατίας και αναρχίας – ΣτΜ], είτε επειδή υποτίμησε την αναρχία είτε επειδή υπερτίμησε τη δημοκρατία – ή επειδή έκανε και τα δύο ταυτόχρονα.

Οι δύο δηλώσεις του Merlino (οι οποίες φαίνεται πράγματι ότι παρουσιάζουν ένα ζεύγος ξεκάθαρων ομοιοτήτων, κυβέρνηση όλων – δημοκρατία. κυβέρνηση από κανέναν – αναρχία) μπορούν να λειτουργήσουν ως σημείο εκκίνησης για μια βαθύτερη συγκριτική ανάλυση της δημοκρατίας και της αναρχίας, εάν συμπληρωθούν με ορισμένους χρήσιμους ορισμούς και μια τέτοια αντιπαράθεση.

Εξετάζοντας κατ' αρχήν την αναρχία, αυτή μπορεί να γίνει αντιληπτή (και έχει πράγματι γίνει) με διαφορετικούς τρόπους, ακόμα και από τους ίδιους τους αναρχικούς. Οι συγκεκριμένες ερμηνείες που έχουν σημασία εδώ είναι αυτές για μια κοινωνία *χωρίς κυβέρνηση* ή *χωρίς κράτος* ή *χωρίς εξουσία* (ή καλύτερα *χωρίς κυριαρχία*). Οι ερμηνείες αυτές απαιτούν περαιτέρω διασάφηση. Τί εννοούμε για παράδειγμα με τον όρο κυβέρνηση; Οι αναρχικοί μιλούν συχνά θετικά για την "αυτοκυβέρνηση", επομένως αυτό που αρνούνται πρέπει να είναι η "κυβέρνηση από άλλους", η διακυβέρνηση που επιβάλλεται σ' ένα τμήμα της κοινωνίας από ένα άλλο, μια διάκριση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων, παρά η διακυβέρνηση *per se*.

Όσον αφορά στο κράτος, πρόκειται για μια συγκεκριμένη ιστορική μορφή νομιμοποίησης και οργάνωσης της πολιτικής εξουσίας. Η νομιμοποίησή του είναι ορθολογική, αποδιδόμενη από μια πραγματική ή υποτιθέμενη "λαϊκή βούληση" παρά από τη βούληση του Θεού ή ποιος ξέρει ποιου άλλου. Εξακολουθεί όμως να εντάσσεται

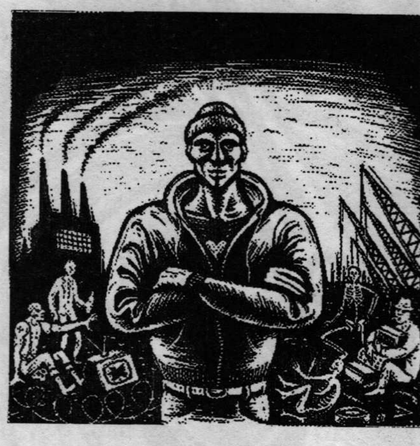
σε μια ιεραρχική αντίληψη της κοινωνίας, με το κράτος να αποτελεί ένα *παράδειγμα εξουσίας* ή καλύτερα *κυριαρχίας* [12]. Το κράτος είναι ένας θεσμός (ή ένα σύνολο θεσμών), πάνω απ' όλα όμως είναι κάτι που παρέχει την εννοιολογική θεμελίωση της σύγχρονης ταξικής κυριαρχίας [13].

Όταν οι αναρχικοί αναφέρονται στην εξουσία, ουσιαστικά εννοούν πάντοτε εκείνη την "κακή" (αυτό δηλαδή που αρνούνται) *ιεραρχική εξουσία* που ενέχει μια σχέση προσταγής-υποταγής. Στην περίπτωση της πολιτικής εξουσίας (η οποία γίνεται πάντοτε αντιληπτή αρνητικά), αυτή δεν είναι η κανονιστική λειτουργία της κοινωνίας ούτε η "συλλογική πολιτική δύναμη" [14], αλλά ο σφετερισμός του πολιτικού σώματος της κοινωνίας με όλες του τις λειτουργίες από μια μειονότητα. Ένα κοινωνικό σχίσμα μεταξύ αρχόντων και αρχόμενων, η εξουσία την οποία αρνούνται οι αναρχικοί είναι αυτή που ασκείται σε μόνιμη βάση από τους πρώτους πάνω στους δεύτερους. Η αναρχία δεν είναι *α*-νομία (δηλαδή η απουσία κανόνων [νόμων ΣτΜ]), αλλά, με τις απαραίτητες επεξηγήσεις, *αυτο*-νομία.

Παρεπιπτόντως, προτιμώ τον όρο *κυριαρχία* [15] για να δηλώσω τη σφετεριστική εξουσία του "συλλογικού δυναμικού", διατηρώντας ένα περισσότερο ουδέτερο νόημα για τον όρο εξουσία, αν και σε μια ιεραρχική κοινωνία, ο όρος αυτός εξακολουθεί να είναι σε μεγάλο βαθμό δυνάμει ιεραρχικός. Προτιμώ επίσης να χρησιμοποιώ τον όρο κυριαρχία για να αναφερθώ στις σε μόνιμη βάση ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας, συμπεριλαμβανομένων των σχέσεων εκείνων που βρίσκονται εκτός της πολιτικής σφαίρας. Εδώ συμπεριλαμβάνονται και εκείνες οι ασύμμετρες σχέσεις μεταξύ ανθρώπων και φύσης, των οποίων οι ρίζες μπορούν να εντοπιστούν στην ίδια έννοια της κυριαρχίας που μεταφέρθηκε από το κοινωνικό επίπεδο. [16]

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της αναρχίας, πρόκειται για μια βαθύτατα ελευθεριακή αρχή οργάνωσης της πραγματικότητας, μια μη-ιεραρχική αντίληψη του κόσμου, η οποία δεν περιορίζεται στην πολιτική σφαίρα. Η "αναρχία" αποτελεί περισσότερο το πεδίο της φιλοσοφίας, της ηθικής και της αισθητικής παρά αυτό της πολιτικής, αν και είναι αυτή η πολιτική διάσταση που μας ενδιαφέρει εδώ.

Εφόσον λοιπόν οι αναρχικοί υποστηρίζουν ότι έχουν μια αντίληψη της κοινωνίας η οποία αρνείται την κυριαρχία όχι όμως και τις συλλογικές λειτουργίες οργάνωσης της κοινωνίας (αρνούμενοι μόνο τις ιεραρχικές μορφές και τις συνέπειες της κυριαρχίας),

μπορεί ίσως να ειπωθεί ότι οι αναρχικοί πιστεύουν σε μια κυβέρνηση/μη-κυβέρνηση, σ' ένα κράτος/μη-κράτος, σε μια εξουσία/μη-εξουσία. Τα παραπάνω σχήματα μόνο φαινομενικά είναι παράδοξα, εφόσον ο πρώτος όρος σε κάθε ζεύγος αναφέρεται σε μια ουδέτερη έννοια της αντίστοιχης λειτουργίας, ενώ ο δεύτερος αναφέρεται στην πραγματική λειτουργία θεμελιωμένη στην αρχή της ιεραρχίας.

Όσο για το κράτος, είναι επίσης απαραίτητο να είμαστε σαφείς σε σχέση με το τι πραγματικά εννοούμε με τον όρο. Δεν εννοούμε το κράτος στην ιστορική του διαμόρφωση (η οποία, όπως σωστά έδειξαν οι αναρχικοί, είναι μια παραδειγματική μορφή της σύγχρονης κυριαρχίας, ένας κεντρικός ιεραρχικός θεσμός της πραγματικότητας και του κοινωνικού φαντασιακού της μετά το Διαφωτισμό εποχής), αλλά αντίθετα το κράτος με την έννοια μιας "πολιτείας" [republic] (res publica [17], ο δημόσιος χώρος) ένας όρος που χρησιμοποιήθηκε από τους κλασικούς του αναρχισμού με ουδέτερη σημασία περισσότερες από μια φορές.

Οι λέξεις ασφαλώς φέρουν ένα βαρύ συναισθηματικό και ιδεολογικό φορτίο και για το λόγο αυτό οι αναρχικοί προτιμούν να μην χρησιμοποιούν, με ουδέτερη σημασία, λέξεις όπως κυβέρνηση, κράτος και εξουσία, οι οποίες έχουν μεγάλη ιστορική σημασία. Με τον ίδιο τρόπο, αρνούνται τη λέξη "κόμμα" για τις πολιτικές τους οργανώσεις, μολονότι υπάρχουν αναμφισβήτητα μορφές κόμματος/μη-κόμματος. Μια τέτοια πολιτική οργάνωση αποτελεί κόμμα επειδή πρόκειται για μια κοινωνική ομάδα που οργανώνεται για να επιδιώξει συγκεκριμένες αξίες και συμφέροντα, αποτελεί όμως και μη-κόμμα επειδή δεν έχει καμιά ιεραρχική δομή και δεν κινείται για να κερδίσει την εξουσία.

Μορφές του πολιτικού

Ανεξάρτητα από το πόσο μπορεί να επιθυμούν να πάνε "πέρα από την πολιτική", οι αναρχικοί δεν έχουν κατορθώσει πλήρως να αποφύγουν να προτείνουν, τόσο με λέξεις όσο και με έργα, μορφές πολιτικής οργάνωσης που είναι συμβατές (μολονότι όχι ταυτόσημες) με τον αναρχισμό νοούμενο ως απουσία/άρνηση της κυριαρχίας. Με τον ίδιο τρόπο, στο οικονομικό πεδίο, ενώ αναγνωρίζουν κάτι "πέρα" από την οικονομία, πάντοτε πρότειναν οικονομικές μορφές οι οποίες ουσιαστικά συμπυκνώνονται σ' ό,τι θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε *αυτοδιεύθυνση.* Οι μορφές κυβέρνησης/μη-κυβέρνησης τις οποίες οι αναρχικοί προτείνουν για τις πολιτικές λειτουργίες της κοινωνίας μπορούν ουσιαστικά να συμπυκνωθούν σ' ό,τι έχει οριστεί ως *άμεση δημοκρατία.* Ανεξάρτητα απ' ό,τι μπορεί να έχει πει ο Merlino, η δημοκρατία, ακόμα και στην άμεση μορφή της, δεν είναι αναρχισμός (και το ίδιο ισχύει για την αυτοδιεύθυνση). Δεν

ισχύει ότι η εξουσία όλων είναι την ίδια στιγμή η εξουσία κανενός, ή τουλάχιστον δεν ισχύει απόλυτα. Εξακολουθεί να υφίσταται μια ορισμένη ποσότητα καταπιεστικής εξουσίας, έστω κι αν αυτή ασκείται μέσω ηθικών κυρώσεων. Είναι εξουσία πάνω σε κάποιον, όχι εξουσία πάνω σε κανέναν. Έτσι, ακόμα και η περιορισμένη μορφή άμεσης δημοκρατίας, η δημοκρατία που λειτουργεί πρόσωπο με πρόσωπο και μέσω της ομοφωνίας (δηλαδή μόνο μέσω ομόφωνων αποφάσεων), περιορισμένη ακόμα από την *περιορισμένη* περιοχή στην οποία ασκείται εμπράκτως, δεν είναι κατ' ανάγκη αναρχική με όλη τη σημασία του όρου. Μπορεί *ίσως* να είναι με πολιτικούς όρους, εφόσον θεωρητικά όταν όλοι οι κανόνες είναι σταθεροί και όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται από όλους και ιδιαίτερα από κάθε σχετιζόμενο με αυτές άτομο, δεν υπάρχει κυριαρχία.

Η διάκριση αυτή μεταξύ όλων και κάθε επιμέρους ατόμου είναι σημαντική εφόσον για την "ανθρωπολογική μορφή" που προτείνεται ως η βάση του αναρχισμού (ότι ένας συγγραφέας έχει αποκαλέσει *κοινοτική ατομικότητα* [communitarian individuality]) η "πολιτική [αυτο]κυριαρχία" [political sovereignty] δεν εδράζεται ούτε στην κοινωνία ούτε στο άτομο αλλά στη διαρκώς ανεπίλυτη ένταση μεταξύ των δύο. Εάν επικρατεί ο πρώτος όρος, ακόμα και με μια δημοκρατική μορφή, έχουμε τυραννία.

Εάν επικρατήσει ο δεύτερος όρος, θα ακολουθήσουν η αποσύνθεση και η απώλεια νοήματος. Ο αναρχισμός είναι ζηλευτά ατομικιστικός, αλλά και γενναιόδωρα κοινοτιστικός. Και έχει πλήρη συνείδηση ότι το *μοναδικό* άτομο είναι επίσης αναπόφευκτα ένα *κοινωνικό* προϊόν και υποκείμενο.

Εάν ο καθένας/μία συνειδητά και ελεύθερα συμμετέχει σε θεσμικές διαδικασίες και ταυτόχρονα σέβεται (και όχι υποτάσσεται) τις διαδικασίες αυτές, τότε δεν έχουμε να κάνουμε με κυριαρχία ενός μέρους της κοινωνίας, ούτε με την κυριαρχία του συνόλου πάνω στο άτομο. Υπάρχει βέβαια το σημαντικό θεωρητικό πρόβλημα των θεσμών που έχουν θεσμισθεί στο παρελθόν και βρίσκονται ακόμα σε ισχύ λόγω μιας κοινωνικής αδράνειας, θεσμών στων οποίων τη δημιουργία δεν έχει συμμετάσχει το άτομο ή θεσμών τους οποίους δεν εγκρίνει το άτομο και τους οποίους δεν μπορεί να τροποποιήσει, οι οποίοι συνεπώς αποτελούν μια μορφή κυριαρχίας του παρελθόντος πάνω στο παρόν, αλλά μπορούμε προς το παρόν να παραβλέψουμε το πρόβλημα αυτό. Έτσι, εάν ο καθένας/μία κλπ... η κυριαρχία (sovereignty) εδράζεται τόσο στο άτομο όσο και στη συλλογικότητα. Σε θεωρητικό επίπεδο, η άμεση δημοκρατία στην πιο "καθαρή" μορφή της μπορεί να συμβιβάσει το φαινομενικά ασυμβίβαστο.

Εντούτοις, πρόκειται για μια πολύ περιορισμένη υπόθεση: ομόφωνη άμεση δημοκρατία που μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε περιπτώσεις που δεν σχετίζονται με γενικευμένη εφαρμογή, δηλαδή σε μικρό επίπεδο και με εξαιρετική ομοιογένεια αξιών και συμφερόντων. Πέρα από αυτή την πολύ περιορισμένη διάσταση, η εκπροσώπηση καθίσταται ουσιώδης. Εάν δεν υπάρχει μια πολύ ισχυρή ομοιογένεια, πρέπει να υπάρχει κάποιος μηχανισμός λήψης αποφάσεων πέρα και πάνω από την ομοφωνία.

Εάν οι αποφάσεις ήταν πάντοτε και αποκλειστικά πραγματικά ομόφωνες, πολύ λίγες θα λαμβάνονταν, ακόμα και μέσα σε ομάδες με υψηλό επίπεδο κοινωνικής και πολιτισμικής ομοιογένειας. Είναι αλήθεια ότι όταν υπάρχει ένα ορισμένο επίπεδο ομοιογένειας και δεν υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα, μπορούν συχνά να επιτευχθούν ομόφωνες αποφάσεις χωρίς μεγάλη δυσκολία ή εξοντωτικές συζητήσεις εφόσον ένα άτομο (ή μια μειοψηφία) μπορεί κάλλιστα να αποσύρει την αντίθεσή του προς τις απόψεις και άρα τις αποφάσεις της πλειοψηφίας. Εντούτοις, αυτό θα μπορούσε ασφαλώς να ειδωθεί ως μια επιμέρους (*συναινετική*) μορφή πλειοψηφικής απόφασης.

Όταν η συλλογικότητα που λαμβάνει αποφάσεις (είτε δέκα άνθρωποι είτε εκατό είτε χίλιοι...) είναι ετερογενής όσον αφορά στις αξίες και στα συμφέροντα, οι ομόφωνες αποφάσεις, ακόμα και στην περιορισμένη μορφή που αναφέρεται πιο πάνω, καθίστανται δύσκολες, εάν όχι αδύνατες. Είναι σ' αυτήν την περίπτωση που ο *δημοκρατικός μηχανισμός* της πλειοψηφίας φαίνεται ως το *ελάχιστο κακό* μεταξύ των δυνατών κριτηρίων λήψης αποφάσεων (ελάχιστο κακό σύμφωνα με την αναρχική οπτική). Οι πλειοψηφίες μπορεί να είναι απλές, απόλυτες, επαρ-

κείς, ακόμα και υπερεπαρκείς (δύο τρίτα, τέσσερα πέμπτα, εννέα δέκατα...) παραμένουν όμως πλειοψηφίες.

Όταν ο αναρχικός Ερρίκο Μαλατέστα απάντησε στον Μερλίνο, που τον είχε κατηγορήσει ότι είχε πει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μια πλειοψηφική απόφαση είναι καλύτερη από καμία απόφαση..., το έκανε αποδεχόμενος κατ' ουσία το κριτήριο της πλειοψηφίας. [19]

Η κλίμακα

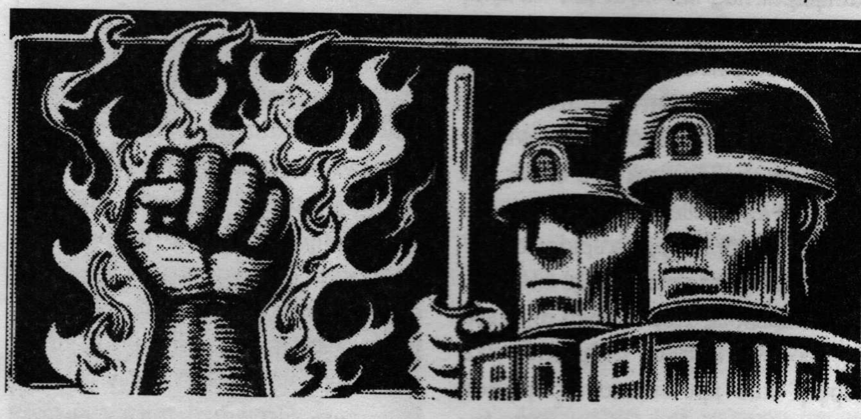
Μόλις περάσουμε ένα ορισμένο αριθμητικό επίπεδο (εκατό άνθρωποι; πεντακόσιοι; χίλιοι;) η άμεση δημοκρατία με την αυστηρή έννοια των πρόσωπο με πρόσωπο δημοκρατικών συνελεύσεων, παύει να λειτουργεί. Δεν μπορεί να λειτουργήσει, επειδή προκειμένου να λειτουργεί η πρόσωπο με πρόσωπο δημοκρατία πρέπει αυτοί που συμμετέχουν σε μια συνέλευση να γνωρίζονται μεταξύ τους έστω και λίγο και να έχουν ένα βαθμό αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Πρέπει να είναι σε θέση να μιλούν μεταξύ τους και σε άλλες περιπτώσεις καθώς και πρέπει να είναι σε θέση να συνεισφέρουν άμεσα στη συζήτηση που οδηγεί σε μία απόφαση, εφόσον αυτό αποτελεί ουσιώδες μέρος της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

Οποιοσδήποτε έχει μια ορισμένη εμπειρία από συνελεύσεις γνωρίζει ότι πέρα από ένα αριθμητικό όριο αυτές τείνουν περισσότερο προς τη δημαγωγία παρά προς την άμεση δημοκρατία, με την πλειονότητα των "συμμετεχόντων" απλώς να παραβρίσκεται. Με τον τρόπο αυτό, το "κοινό" μεταβάλλεται από συμμετέχοντες σε θεατές με διαφορετικούς βαθμούς ενδιαφέροντος και κινήτρων, ακριβώς όπως το κοινό σ' ένα θέατρο (ή σ' έναν κινηματογράφο ή μια συναυλία) ή σ' έναν ποδοσφαιρικό αγώνα. Μετατρέπονται από το *πράγμα* στην *αντιπροσώπευσή* του, έστω κι αν ενέχονται συναισθηματικά. Η άμεση δημοκρατία καθίσταται αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

Το πρώτο ερώτημα είναι πού βρίσκεται αυτό το όριο. Αυτό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες: την πολυπλοκότητα των υπό συζήτηση θεμάτων, τη "δημοκρατική ωριμότητα" των συμμετεχόντων, τη γνώση τους γύρω από το θέμα, την ψυχολογική τους κατάσταση, την προθυμία τους να εμπλακούν *πραγματικά* στην διαδικασία λήψης της απόφασης και τη σχετική ομοιογένεια των αξιών και των *πραγματικών* συμφερόντων τους. Ανεξάρτητα όμως από τις συνθήκες, υπάρχει ένα όριο και δεν είναι πολύ υψηλό.

Το μακροχρόνιο "ουτοπικό" πείραμα των ισραηλινών kibbutz καταδεικνύει ότι το ανώτατο όριο για να θεωρείται μια συνέλευση αμεσοδημοκρατική βρίσκεται στις ορισμένες εκατοντάδες ανθρώπων. Απέχει σίγουρα πολύ από τις εκατοντάδες χιλιάδες. Το να συγκεντρώσεις έναν τέτοιον αριθμό ανθρώπων σ' ένα στάδιο δεν σημαίνει ότι θα συζητήσουν ένα ζήτημα και θα φτάσουν σε μια συμφωνία, επιδιώκοντας έναν αποδεκτό συμβιβασμό. Ακόμα και το να θέσεις μια απόφαση στην υποθετική ηλεκτρονική ψηφοφορία ενός εκατομμυρίου ανθρώπων σημαίνει ότι πρέπει να απλουστεύσεις το ζήτημα και τις πιθανές επιλογές σ' ένα δυαδικό ναι ή όχι. Σε μια τέτοια περίπτωση, αυτός που απλουστεύει το ζήτημα έχει κατά μια έννοια ήδη προκαθορίσει εν μέρει την απάντηση. Ούτε στο καλύτερο πιθανό σενάριο δεν μπορεί αυτό να θεωρηθεί άμεση δημοκρατία με την πραγματική έννοια του όρου.

Έτσι, πάνω και πέρα από την πρόσωπο με πρόσωπο δημοκρατία, υπάρχει αναπόφευκτα μια διάσταση δημοκρατίας που είναι κατά κάποιο τρόπο έμμεση, τουλάχιστον στην πράξη. Υπάρχουν ομοσπονδιακές και συνομοσπονδιακές μορφές "άμεσης" δημοκρατίας. Όπως είπε ο Μπακούνιν: "κάθε οργάνωση πρέπει να λειτουργεί από τα κάτω προς τα πάνω, από την κομμούνα προς το κεντρικό όργανο, το κράτος, διαμέσου της ομοσπονδίας". [20] Τέτοιες ομοσπονδιακές και συνομοσπονδιακές μορφές πρέπει αναπόφευκτα να χρησιμοποιούν κάποια μορφή "εκπροσώπησης" (τα εισαγωγικά χρησιμοποιούνται για να διακρίνουν

αυτήν την εκπροσώπηση από την ιδιαίτερη μορφή αντιπροσώπευσης που συναντάται στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία). Η μορφή την οποία έχουν δώσει οι αναρχικοί σ' αυτήν την "ομοσπονδιακή" εκπροσώπηση (τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη) είναι αυτή της "*εξουσιοδοτικής* και *ανακλητής*" εντολής. Η εντολή αυτή μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να ανακληθεί από αυτούς που την έδωσαν, δηλαδή με αμεσοδημοκρατικό τρόπο με την αυστηρή έννοια του όρου. Είναι δύσκολο αλλά όχι αδύνατο να φανταστούμε αυτήν την αμεσότητα ακόμα και για εντολές δευτέρου και τρίτου βαθμού (εντολοδόχοι που εκλέγονται από εντολοδόχους και ούτω καθεξής). Η εξουσία της εντολής προκύπτει επειδή η πολιτική είναι επίσης η τέχνη της μεσολάβησης, του συμβιβασμού και η διαδικασία λήψης των αποφάσεων (σ' όλα τα επίπεδα, από την τοπική συνέλευση μέχρι όλα τα διαφορετικά επί-

πεδα εκπροσώπησης) είναι μια διαδικασία συμβιβασμού μεταξύ απόψεων και συμφερόντων που δεν είναι απαραίτητο να είναι αντιτιθέμενα (αν και μερικές φορές είναι) όσο διαφορετικά. Πώς είναι λοιπόν δυνατό να βρεθεί μια ισορροπία στη βάση εξουσιοδοτικών, δηλαδή άκαμπτων, εντολών; Μόνο εντολές που είναι εύλογα ευέλικτες μπορούν να πετύχουν έναν ικανοποιητικό συμβιβασμό.

Μεταξύ των τριών στοιχείων άμεσης δημοκρατίας που οι αναρχικοί θεωρούν ως "αναγκαία" (*ομοφωνία*, μια *εξουσιοδοτική* και *ανακλητή* εντολή) δύο τουλάχιστον, εάν θεωρηθούν κατά γράμμα, είναι δύσκολο να συμβιβαστούν (για να το θέσουμε ήπια) με τη λειτουργία μιας κοινωνίας που είναι κατά τι περισσότερο πολύπλοκη από αυτή των Inuit (εσκιμώοι), των Yanomani (ινδιάνοι του Αμαζωνίου) ή των Nuer (από το Σουδάν). Αυτό, *εάν θεωρηθούν κατά γράμμα.*

Αξίζει να αφήσουμε προς το παρόν αυτό το ζήτημα στην άκρη και να επιστρέψουμε στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

Οι κυρίαρχοι και οι κυριαρχούμενοι

Η δημοκρατία όπως γίνεται γενικά αντιληπτή, όπως την εκθειάζουν διάφοροι αυτόκλητοι φιλελεύθεροι δημοκράτες, είναι η *αντιπροσωπευτική* δημοκρατία και όχι η *δημοκρατία* καθαυτή. Ακόμα και η "λαϊκή δημοκρατία" των πρώην αυτοαποκαλούμενων σοσιαλιστικών κρατών ήταν αντιπροσωπευτική δημοκρατία, με τους δικούς της φυσικά όρους. Ακόμα και ο φασισμός ήταν με τον τρόπο του μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Η "πολιτική τάξη" του αντιπροσώπευε τον ιταλικό "δήμο", ήταν απλώς οι μορφές αντιπροσώπευσης που διέφεραν από αυτές των πλουραλιστικών πολιτικών συστημάτων. Δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ό,τι η ελευθερία του λόγου, του τύπου, της συναναστροφής ... ήταν περιορισμένη. Αλλά τότε ότι ανήκει στη φιλελεύθερη σφαίρα δεν ανήκει κατ' ανάγκη και στη δημοκρατική. Δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι στην αυγή του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, το φασιστικό καθεστώς απολάμβανε της υποστήριξης, ενεργητικής ή παθητικής, της πλειονότητας των ιταλών, δηλαδή του λαού. Ούτε ότι η Camera dei Fasci e delle Corporazioni (η ιταλική φασιστική βουλή) δεν ήταν ένα εκλεγμένο σώμα που αντιπροσώπευε το δήμο.

Ένας φίλος μου αναρχικός από την Πορτογαλία μου επεσήμανε πρόσφατα ότι το καθεστώς του Antonio Salazar έκανε τακτικά ημιδημοκρατικές εκλογές – και τις κέρδιζε όλες. Ακόμα και στις τελευταίες, λίγο πριν την "επανάσταση των γαρύφαλλων", το καθεστώς κέρδισε μια, ομολογουμένως ισχνή, πλειοψηφία.

Δεν προσπαθώ να θέσω στο ίδιο επίπεδο το φασισμό και τη φιλελεύθερη δημοκρατία – τέτοιες λογικές ακροβασίες θα ταίριαζαν στο χειρότερο αναρχικό "junk shop". Προσπαθώ απλώς να δείξω ότι ο όρος δημοκρατία καλύπτει ένα σημασιολογικό χώρο που εκτείνεται από την *άμεση* δημοκρατία με την αυστηρή έννοια ως την *εξουσιαστική* δημοκρατία, περνώντας μέσα από μορφές περιορισμένης και ελεγχόμενης εκπροσώπησης, σε μορφές αντιπροσώπευσης που είναι γενικά περιορισμένες (πραγματικοί "περιορισμένοι συναιτερισμοί") και ανανεώνονται περιοδικά μέσω της *εκλογικής* διαδικασίας (με τη διπλή έννοια της εκλογής και της επιλογής), οι οποίες συνενώνουν τα στοιχεία της συμφωνίας και κοινής αποδοχής σε διαφορετικούς βαθμούς.

Εάν η άμεση δημοκρατία στην "καθαρή" της μορφή αποτελεί τον έναν πόλο σ' αυτό το συνεχές, η *φιλελεύθερη εκδοχή* της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (η οποία είναι η καλύτερη μορφή που έχει συγκροτηθεί διανοητικά ή που έχει εφαρμοστεί στην πράξη μέχρι σήμερα), δηλαδή η φιλελεύθερη δημοκρατία, δεν αποτελεί τον αντίθετο πόλο (που είναι η εξουσιαστική/δεσποτική δημοκρατία), αλλά είναι αναμφίβολα κατά τι πλησιέστερα προς αυτόν. Δεν είναι σύμπτωση το ότι σε περιόδους κοινωνικής κρίσης, όταν τίθεται αντιμέτωπη όχι τόσο με τον κίνδυνο μιας επανάστασης αλλά ενός ριζοσπαστικού μετασχηματισμού της οικονομικής δύναμης, η φιλελεύθερη δημοκρατία έχει επιδείξει ιδιαίτερη ευκολία ή προθυμία να "αφεθεί να μετατραπεί" στην εξουσιαστική/δεσποτική της μορφή (και σ' ορισμένες περιπτώσεις σε πραγματική δικτατορία) για όσο χρονικό διάστημα μπορεί να χρειάζεται για την ανοικοδόμηση επαρκούς υποστήριξης προς την άρχουσα/κυρίαρχη τάξη για μια επιστροφή σε μια περισσότερο "φιλελεύθερη" μορφή δημοκρατίας. Είναι απολύτως φυσικό ότι η αντιπροσωπευτική φιλελεύθερη δημοκρατία θα πρέπει να βρίσκεται πλησιέστερα προς τον εξουσιαστικό πόλο παρά προς τον ελευθεριακό. Στην πραγματικότητα αποτελεί το "ανθρώπινο πρόσωπο" της "λογικής" διάκρισης μεταξύ άρχοντα και αρχόμενου, το πολιτικό ανάλογο της διάκρισης μεταξύ κυρίαρχου και κυριαρχούμενου, της ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας και της ιεραρχικής δομής της. Δεν υπάρχει λόγος να επεξεργαστούμε εδώ το ζήτημα αυτό, μιας και υπάρχει αφθονία κειμένων [21], αναρχικών και μη , που έχουν καταρρίψει το *μύθο* της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δηλαδή το μύθο ότι αυτή αποτελεί πραγματική δημοκρατία με την αυθεντική έννοια του όρου.

Η *δημοκρατία* είναι η κυβέρνηση του *δήμου* [ελλ. στο κείμενο], δηλαδή του λαού. Ο δήμος έχει οριστεί με διάφορους τρόπους, στη βάση του φύλου, της ιδιότητας του πολίτη, του πλούτου, της ηλικίας και ούτω καθεξής [22]. Στην ευρύτερη μορφή του (όπως για παράδειγμα, στην Ιταλία σήμερα) περιλαμβάνει στην ουσία όλους τους πολίτες άνω των 18 ετών (πράγμα που διαφέρει από το σύνολο των κατοίκων), ανεξάρτητα από την τάξη, τον πλούτο, το φύλο και τη φυλή.

Πώς λοιπόν αυτός ο δήμος, δηλαδή η συντριπτική πλειονότητα των Ιταλών, ασκεί αυτήν την κυβέρνησή του,

την "εξουσία" του; Δεν την ασκεί αυτοπροσώπως. Α υτό θα ήταν αυτοκυβέρνηση, άμεση δημοκρατία. Αντίθετα εκχωρεί το αναγνωρισμένο δικαίωμά του σε μια εκλεγμένη ολιγαρχία η οποία στη συνέχεια ασκεί αυτή την εξουσία στο όνομά του. Και το θέμα δεν τίθεται σαν να υπήρχε μόνο η επιλογή μεταξύ ενός απίθανου αναρχισμού και μιας εκλογικής ολιγαρχίας (αντιπροσωπευτική δημοκρατία)... Ο Dahl [23] λέει ότι ενώ η αντιπροσωπευτική δημοκρατία μπορεί να έχει σημαντικότερα μειονεκτήματα (άλλος ένας ευφημισμός) δεν υπάρχει καλύτερη εναλλακτική λύση ... αλλά υπάρχει.

Υπάρχει η εναλλακτική της άμεσης δημοκρατίας ενσωματωμένης σ' ένα σύστημα ομοσπονδιών και συνομοσπονδιών, με την ευρύτερη έννοια, στα πλαίσια μιας σε πλήρως αποκεντρωμένης πολιτικής σφαίρας στην οποία η εξουσιοδότηση ακόμα και των εντολοδόχων στις βασικές κοινωνικές δομές μπορεί να ανακληθεί και να περιοριστεί (έχοντας ωστόσο τον σχετικό χώρο για ελιγμούς) σε συγκεκριμένες αποφάσεις και όπου η εξουσία που μεταβιβάζεται σε μια συντονισμένη κατάσταση είναι πάντοτε μικρότερη από αυτήν που δεν μεταβιβάζεται. Αυτό θα αποτελούσε μια δημοκρατία στην οποία μια κοινότητα των δέκα χιλιάδων κατοίκων θα διακυβερνείτο πρωταρχικά σύμφωνα με τις δικές της αποφάσεις και όχι σύμφωνα με τις αποφάσεις της επαρχίας, ούτε της περιφέρειας κλπ, κλπ σε μια ομοσπονδιακή διαδοχή. Αυτή θα ήταν μια δημοκρατία στην οποία "περιφερειακές" πολιτικές οντότητες (γειτονιές ή μικρές πόλεις ή περιφέρειες) δεν θα αποτελούν μια μερική μεταβίβαση εξουσιών από μια κεντρική εξουσία, αλλά μια δημοκρατία στην οποία το "κεντρικό" σώμα θα είναι ένα ομοσπονδιακό σύστημα στο οποίο μεταβιβάζεται μερικά η εξουσία που πηγάζει από τη βάση. Δεν πρόκειται για ένα παιχνίδι λέξεων. Στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, από την άλλη μεριά, η εξουσία λήψης αποφάσεων εκχωρείται σ' ένα σώμα *επαγγελματιών* πολιτικών και η μόνη εξουσία που αφήνεται στο δήμο είναι αυτή της επιλογής των αντιπροσώπων του (υπό συνθήκες που επιτρέπουν τη βάσιμη διατύπωση αμφιβολιών σε σχέση με την πραγματική και συνειδητή ελευθερία επιλογής) και η εξουσία μεγαλώνει παρά μειώνεται καθώς κινούμαστε από την πολιτική "περιφέρεια" προς το κέντρο, από το τοπικό προς το εθνικό. Πρόκειται για μια διαφορετική διάσταση της δημοκρατίας. Δεν είναι ο δήμος που αυτοκυβερνείται, έστω και με αντιφάσεις που δεν μπορούν να εξαλειφθούν, μπορούν όμως να *ελεγχθούν* από τη στιγμή που αναγνωριστεί η ύπαρξή τους, αλλά ένας δήμος στο *όνομα* του οποίου κάποιος άλλος κυβερνά, με κάποιους μηχανισμούς δημιουργίας πραγματικής ή κατ' επίφασιν συναίνεσης. Υπάρχει ένα ποιοτικό κενό στο χαρακτήρα του *φαινομενικού* συνεχούς των μορφών δημοκρατίας.

Μια δημοκρατία συμβατή με την αναρχική άρνηση της κυριαρχίας (και με πολιτικούς όρους της διάκρισης μεταξύ αρχόντων και αρχόμενων) είναι αναγκαστικά μια "άμεση" δημοκρατία με την έννοια που δώσαμε παραπάνω, δηλαδή μια δημοκρατία που βασίζεται πρωταρχικά σε δημοκρατικές συνελεύσεις και με ένα αναγκαίο αλλά ελεγχόμενο σύστημα προσωρινών πολιτικών εντολοδόχων. Οι *εντολοδόχοι* μπορεί να εκλέγονται ή να καθορίζονται με κλήρο (γιατί όχι; - έτσι συνέβαινε με τους αξιωματούχους στην κλασική Αθήνα), θα είναι όμως πραγματικά *εκπρόσωποι*. Σε καμιά περίπτωση δεν θα υπάρχει μια πολιτική τάξη (το αν αποτελείται από ένα κόμμα ή από περισσότερα δεν κάνει καμιά διαφορά) αποκομμένη από το *δήμο* λόγω του απλού γεγονότος ότι αποτελείται από επαγγελματίες πολιτικούς.

Ένα μοντέλο

Το να σχεδιάζουμε μορφές άμεσης δημοκρατίας είναι ήδη μια κίνηση *πέρα* από τη δημοκρατία όπως γίνεται αυτή γενικά αντιληπτή, δηλαδή ως αντιπροσωπευτική φιλελεύθερη δημοκρατία. Αυτός ο χώρος πέρα από τη δημοκρατία (όπως έχουμε ήδη πει περισσότερες από μια φορές) προϋποθέτει μια δημοκρατία που να είναι ταυτόχρονα *ευρύτερη* και *διαφορετική*. Η άμεση δημοκρατία δίνει πολύ μεγαλύτερη εξουσία σε κάθε άτομο που συναποτελεί το *δήμο,* διαχωρίζοντας, αποκεντρώνοντας και διαχέοντας την πολιτική εξουσία.

Η άμεση δημοκρατία είναι μια διακριτική προσέγγιση της πολιτικής *αν-αρχίας* (απουσία κυριαρχίας) και στην πραγματικότητα, τόσο στη θεωρία (όπως με τον Προυντόν και τον Μπακούνιν) όσο και στην πράξη (στις διάφορες επαναστατικές καταστάσεις όπως στην Ισπανία το 1936 στην οποία οι αναρχικοί έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο) οι πολιτικές μορφές που προτείνονται και γίνονται αντικείμενο πραγματικής εφαρμογής είναι αυτές της "άμεσης δημοκρατίας σε ομοσπονδιακή βάση".

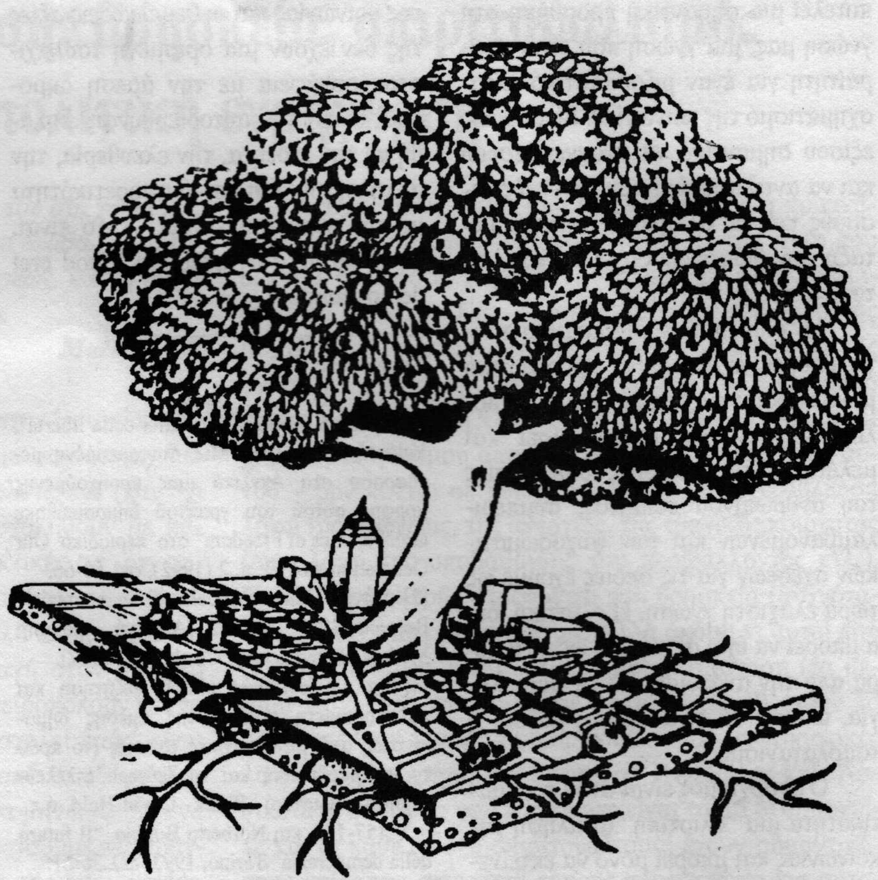
Αυτή είναι μια καλή προσέγγιση του πολιτικού αναρχισμού. Δεν είναι τίποτα περισσότερο *ούτε όμως τίποτα λιγότερο*. Ο πολιτικός αναρχισμός θεμελιώνεται σίγουρα σε κάτι πολύ "πέρα" από αυτό, αλλά όπως το χριστιανικό ιδεώδες είναι η αγιότητα "καθ' ομοίωση του Χριστού" και παρόλ' αυτά οι χριστιανοί συμπεριλαμβανομένων των αγίων συμβιβάζονται με λιγότερα, στην πραγματικότητα με πολύ λιγότερα, με το να παλεύουν δηλαδή για το ιδανικό, το ίδιο κάνουν και οι αναρχικοί. Ο αναρχισμός προχωρά πέρα από τη δημοκρατία και κατά μια ακόμη έννοια. Όπως έχουμε ήδη πει, ο αναρχισμός είναι μια αρχή οργάνωσης της πραγματικότητας που προχωρά πέρα από την πολιτική σφαίρα (και πράγματι πέρα από την κοινωνική σφαίρα, αλλά το θέμα αυτό ξεπερνά τον ορίζοντα αυτού του άρθρου). Ως μια φιλοσοφική, ηθική και αισθητική αρχή επεκτείνεται πέρα από την πολιτική αρένα (που είναι αυτή της δημοκρατίας) και πράγματι την απορρίπτει. Εκτείνεται πέρα από αυτή, επειδή ακόμα και το

πιο ακραίο μοντέλο άμεσης δημοκρατίας δεν είναι πραγματικά επαρκές.

Μια πρόσωπο με πρόσωπο συνέλευση μπορεί να περάσει ομόφωνες αποφάσεις που να είναι πραγματικά ασύμβατες με τον αναρχισμό. Η άμεση δημοκρατία της Αθήνας μπορούσε να κάψει τα βιβλία του Πρωταγόρα ή να καταδικάσει το Σωκράτη σε θάνατο, αλλά κανείς δεν μπορεί να υποχρεώσει έναν αναρχικό να αποδεχτεί το *δίκαιο* μιας ετυμηγορίας που τιμωρεί ετερόδοξες ιδέες. Η ομοφωνία, ή ακόμα λιγότερο η πλειοψηφία, μπορεί να γίνονται αποδεκτές από τους αναρχικούς ως το κριτήριο για τη λήψη πολιτικών αποφάσεων σε συγκεκριμένα πλαίσια, ποτέ όμως ως τρόπος λήψης αποφάσεων με απόλυτους όρους σε σχέση με το τι είναι καλό και τι κακό, τι είναι όμορφο και τι άσχημο.

Ακόμα και οι φιλελεύθεροι θεωρούν ότι ορισμένες περιοχές "ανθρωπίνων δικαιωμάτων" εκτείνονται έξω από τον πλειοψηφικό μηχανισμό και έχουν αρκετά συνειδητές αμφιβολίες σε σχέση με την εξουσία της πλειοψηφίας. Για παράδειγμα: "Σύμφωνα με το δημοκρατικό δόγμα, το απλό γεγονός ότι η πλειοψηφία θέλει κάτι είναι αρκετό για να κάνει αυτό το κάτι καλό. [...] η βούληση της πλειοψηφίας καθορίζει όχι μόνο ότι κάτι είναι νόμος, αλλά και ότι είναι ένας καλός νόμος". Και πάλι, "μπορεί να γίνει τουλάχιστον αντιληπτό ότι υπό την κυριαρχία μιας πολύ ομογενοποιημένης και δογματικής πλειοψηφίας, ένα δημοκρατικό καθεστώς θα μπορούσε να είναι εξίσου καταπιεστικό με τη χειρότερη δικτατορία." [24]

Υπάρχει ακόμα μια και ίσως ευρύτερη έννοια κατά την οποία ο αναρχισμός υπερβαίνει την πολιτική. Η πολιτική, όπως η οικονομία, είναι μια διάσταση της κοινωνίας που έχει καταστεί ορατή και "αυτονομηθεί" από το σύνολο των κοινωνικών λειτουργιών και γίνει μια "σταθερά" της ιστορίας. Με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ειδωθεί ως μια *ιστορική δημιουργία*. Τόσο η

πολιτική όσο και η οικονομική λειτουργία υπήρχαν πάντοτε σε κάποια μορφή και σε κάποιο βαθμό στην κοινωνία, αλλά (με εξαίρεση το αθηναϊκό "ιντερλούδιο") μόνο στους τελευταίους αιώνες παρατηρήθηκαν, περιγράφησαν, σκιαγραφήθηκαν, μελετήθηκαν και εξασκήθηκαν ως ανεξάρτητες κοινωνικές μορφές, αρχίζοντας από τον Μακιαβέλλι, τον Χομπς κλπ. και αυξανόμενα μετά το Διαφωτισμό με την απομυθοποίηση του κόσμου και την σε "παγκόσμιο" επίπεδο αποκέντρωση και επανασυγκέντρωση της κυριαρχίας.

Ελευθεριακή δημοκρατία

Όπως η οικονομία, και σχεδόν ταυτόχρονα, η πολιτική έχει αποκτήσει και αυτή μια "αυτονομία" από το κοινωνικό μάγμα στη φαντασιακή και θεσμική αντιπροσώπευση. Η οικονομία επιδίωξε να εφαρμόσει τις δικές της κατηγορίες στα κοινωνικά φαινόμενα (η "ουτοπική" εφαρμογή της καπιταλιστικής ιδεολογίας είναι στην πραγματικότητα αδύνατη) και να τα προσαρμόσει στη δική της μορφή "λογικής". [25] Η πολιτική υπήρξε περισσότερο μετριοπαθής μολονότι όχι λιγότερο επικίνδυνη και επιδίωξε να ερμηνεύσει τον *εαυτό* της "σύμφωνα με τους δικούς της κανόνες". Υπήρξαν προσπάθειες διαμόρφωσης της κοινωνίας σύμφωνα με τα πρότυπά της που είχαν μεγάλη ιστορική και ιδεολογική σημασία: ο λενινισμός και εκείνες οι τριτοκοσμικές μορφές που μολύνθηκαν λίγο ή πολύ από αυτόν καθώς και ο φασισμός: "τα πάντα για το Κράτος, τίποτα έξω και εναντίον του Κράτους", όπως είπε ο Μουσολίνι.

Αλλά η οικονομική, η πολιτική, η νομική, η ιδεολογική/θρησκευτική και οι άλλες λειτουργίες της κοινωνίας είναι ακριβώς αυτό, *λειτουργίες* ενός "κοινωνικού όντος" που δεν είναι ούτε οικονομικό, ούτε πολιτικό, ούτε ... Η συνειδητοποίηση του ότι η συνολική φυσιολογία του κοινωνικού όντος έχει διάφορες διαφορετικές λειτουργίες α-

ποτελεί μια σημαντική προσθήκη στη γνώση μας, μια γνώση που είναι απαραίτητη για έναν ριζοσπαστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Είναι όμως εξίσου σημαντικό να αναγνωρίσουμε και να αντιληφθούμε τους στενούς δεσμούς και τις αλληλοσυσχετίσεις μεταξύ των διάφορων οργάνων και λειτουργιών.

Η "ολιστική" φαρμακευτική αγωγή μπορεί να θεωρηθεί προοδευτική μόνο εφόσον η ανατομία και η φυσιολογία έχουν *ήδη* αναγνωρίσει και μελετήσει τις διάφορες διαδικασίες του ανθρώπινου σώματος, συμπεριλαμβανομένων και των ψυχοσωματικών σχέσεων για τις οποίες έχουμε ως τώρα ελάχιστη γνώση. Η ολιστική ιδέα μπορεί να έχει αξία μόνο ως κάτι πέρα από την ανατομία και τη φυσιολογία, αλλιώς θα είναι απλώς μαγεία ή τσαρλατανισμός.

Ο αναρχισμός είναι στην πραγματικότητα μια "ολιστική" αντίληψη της κοινωνίας και μπορεί μόνο να εκτείνεται *πέρα* από την πολιτική, την οικονομία κλπ. (όχι ένα αφελές και πριμιτιβιστικό "πριν"). Ο κοινωνικός οργανισμός δεν είναι απλώς ένα σύνολο, ένας μηχανικός συνδυασμός της πολιτικής της οικονομίας κλπ., αλλά μια οργανική αλληλοσυσχέτιση της πολιτικής, της οικονομίας και των άλλων λειτουργιών. Δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική δημοκρατία στην πολιτική σφαίρα εάν όλοι όσοι πράττουν σ' αυτή δεν είναι κοινωνικά ίσοι (ή *ισοδύναμοι,* εάν προτιμάτε). Έτσι, δεν είναι δυνατό να έχουμε πολιτική δημοκρατία χωρίς οικονομική δημοκρατία26, την οποία μπορούμε να αποκαλέσουμε αυτοδιεύθυνση. Και δεν είναι δυνατόν να έχουμε αυτοδιεύθυνση εάν οι άνθρωποι που συμμετέχουν δεν είναι ίσοι, δηλαδή χωρίς την ενσωμάτωση της χειρωνακτικής και της διανοητικής εργασίας [27]. Και ούτω καθεξής.

Η *ελευθεριακή δημοκρατία* (για να χρησιμοποιήσουμε έναν νεολογισμό [28], που είναι λίγο ή πολύ συνώνυμος με τον εφικτό, πρακτικό αναρχισμό) είναι αδύνατη εάν το *ήθος* της κοινωνίας και οι θεμελιώδεις αξίες της δεν έχουν μια ορισμένη τουλάχιστον συνάφεια με την άμεση δημοκρατία και την αυτοδιεύθυνση, δηλαδή με την ισότητα, την ελευθερία, την αλληλεγγύη και τη διαφορετικότητα με την ευρύτερη έννοια. Αυτό είναι, πάνω κάτω, ο αναρχισμός. Quod erat demostrandum.

Σημειώσεις

[1] Amedeo Bertolo, "I fanatici della liberta", Volontá, n. 3-4, 1996. Μια συντομευμένη μετάφραση στα Αγγλικά μιας προηγούμενης μορφής αυτού του γραπτού δημοσιεύθηκε ως "Fanatics of Freedom" στο περιοδικό Our Generation, vol 23, n. 2 (1992), σελ.50-66.

[2] David Held, "Modelli di democrazia", Bologna 1989, σελ.332 (Αγγλική έκδοση: Models of Democracy, Cambridge, 1987).

[3] Για μια σχετικώς πλήρη συζήτηση και καλοπροαίρετη κριτική της άμεσης δημοκρατίας από μη-αναρχικές σκοπιές (το πρώτο νεο-μαρξιστική και το δεύτερο φιλελεύθερη-σοσιαλιστική βλέπε David Held, ό.π., σελ .157-178, και Norberto Bobbio, "Il futuro della democrazia" Torino, 1993, σελ.36-61.

[4] Βλέπε David Held, ό.π.

[5] Βλέπε Murray Bookchin, "Democrazia Diretta", Milano,1993; (Αγγλική έκδοση Remaking Society, Montreal, 1993; Id., "Communalism: The Democratic Dimension of Anarchism", Democracy and Nature, 1995, σελ.1-17; Robert Dahl, Democracy and its Critics, Yale,1989; Giovanni Sartori, Democrazia. Cos'è , Milano, 1993.

[6] Giampietro Berti (επιμ..),"La dimensione libertaria di Proudhon", Roma, 1982, σελ.77.

[7] Παρατίθεται στο Frannois Munoz, "Bakounine et la Liberté", Paris 1965, σελ.228.

[8] Ο Errico Malatesta επίσης, ύστερα από 25 χρόνια, έγραψε ότι "Για μας η αποχή είναι ζήτημα τακτικής", αν και προσέθεσε ότι είναι τόσο σημαντική ώστε όταν εγκαταλείπεται ρισκάρουμε το να εγκαταλείψουμε τις αρχές (E. Malatesta,F.S. Merlino, Anarchismo e democrazia, Ragusa,1974, σελ.60.)

[9] Michail Bakunin, Liberta eguaglianza rivoluzione, Milano 1976, σελ.93.

[10] ό.π., σελ.88.

[11] Παρατίθεται στο Giampietro Berti, "Francesco Saverio Merlino", Milano, 1993, σελ.414.

[12] Eduardo Colombo, "Lo Stato come paradigma del potere", Volonta, n.3, 1984.

[13] Βλέπε Renie Lourau, "L'Etat incoscient", Paris, 1978.

[14] Giampietro Berti (επιμ..), ό.π.., σελ.45.

[15] Βλέπε Amedeo Bertolo, "Potere, autorità, dominio", Volontà, n.2, 1983. Μια συντομευμένη μετάφραση στα Αγγλικά δημοσιεύθηκε με τον τίτλο "Authority, Power and Domination", στο Laslo Sekelj (επιμ.), "Anarchism. Community and Utopia", Praha, 1993, σελ.137-166.

[16] Βλέπε Murray Bookchin, The Ecology of Freedom,Palo Alto, 1982.

[17] Όπως δείχνει ο E. Colombo "Della polis e dello spazio sociale plebeo", Volontû, n.4, 1989 [Ελληνική μετάφραση: Ελευθεριακή Κουλτούρα "Περί της πόλεως και του Πληβειακού κοινωνικού χώρου", Το Μοναστήρι Του Θελήματος 1, 1996], το publicus προέρχεται από το populicus, δηλαδή "που ανήκει στο λαό", το οποίο είναι ξεκάθαρα σχετικό με τη δημοκρατία.

[18] Alan Ritter, "Anarchism: A Theoretical Analysis", Cambridge,1980, κεφ.II.

[19] E. Malatesta, F.S. Merlino, ό.π. , σελ.42-43.

[20] Michail Bakunin, ό.π., σελ. 92.

[21] Βλέπε Robert Dahl, ό.π., ο οποίος ξεκινά και επιχειρηματολογεί κατά της κριτικής δημοκρατίας από διάφορες σκοπιές, συμπεριλαμβανόμενης της αναρχικής, αν και στην πραγματικότητα βασίζει κυρίως την αναρχική κριτική σε έναν συγγραφέα που δεν είναι αναρχικός (Robert Wolff). Βλέπε επίσης E. Colombo, "Della polis κλπ.",ό.π.

[22] Ο E. Colombo ("Della polis etc.",ό.π.) μάλιστα λέει ότι, σύμφωνα με κάποιους ελληνιστές, ο όρος δημοκρατία (που δημιουργήθηκε από εχθρούς της δημοκρατίας) είναι ακατάλληλος καθώς *κράτος* σημαίνει κυριαρχία ή εξουσία που ασκείται από το ένα μέρος της κοινωνίας πάνω στο άλλο, ενώ η νόμιμη εξουσία είναι η *αρχή*. Θα ήταν συνεπώς πιο σωστό να μιλάμε για δημαρχία αντί για δημοκρατία και ίσως για ακρατία αντί για αναρχία.

[23] Robert Dahl, ό.π., σελ.75-76.

[24] Friedrich von Hayek, αναφέρεται στο D. Held, ό.π., σελ.314.

[25] Βλέπε Luciano Lanza, "Il mercante e l'utopista", Volontà, n.1-2, 1990.

[26] Βλέπε Takis Fotopoulos, Towards An Inclusive Democracy, The Crisis of the Growth Economy and the need for a New Liberatory Project (London: Cassell, 1997) [Ελληνική μετάφραση: Τάκης Φωτόπουλος, "Περιεκτική Δημοκρατία", Καστανιώτης, 1999].

[27] Βλέπε δύο "κλασσικούς" του αναρχισμού: Michail Bakunin, όπως πριν, κεφ. πάνω στην "Integral Education", και Petr Kropotkin, "Fields, Factories and Workshops Tomorrow" με επιμελητή τον C. Ward, London, 1974, κεφάλαιο πάνω στην "Intellectual and Manual Work".

[28] Από όσο γνωρίζω, αυτή η έκφραση χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Gaston Leval , "Espagne Libertaire.1936-1939", Paris, 1971, σελ.217-225

Αυτοδιεύθυνση: θρησκεία, σπιριτουαλισμός ή πολιτική εγρήγορση ;

Είναι από την καλοσύνη του Θεού που στη χώρα μας έχουμε αυτά τα τρία τρομακτικά πολύτιμα αγαθά: την ελευθερία του λόγου, την ελευθερία συνειδήσεως, και τη σύνεση να μην εξασκούμε καμία από τις δύο.

Mark Twain

Ποιος δρόμος οδηγεί στην Ευτοπία; Αυτό είναι ένα ερώτημα που απασχολεί όσους έχουν την πολυτέλεια (και όχι μόνο αυτούς) να ασχοληθούν με κάποιες, λιγότερο πρακτικές απ' ότι συνηθίζεται, ιδέες. Όλοι όσοι ενδιαφέρονται για μια αλλαγή στην κοινωνία (αλλά ακόμα κι αυτοί που τους απασχολεί μονάχα μια αλλαγή στον ατομικό τρόπο ζωής) έχουν συχνά πιαστεί να ονειροπολούν και να φαντάζονται ουτοπίες. Αυτό που απασχολεί εμάς, είναι το πως (και το εάν) γίνεται να πάμε "από το εδώ στο εκεί": να πάμε πιο κοντά στο Όνειρο? να μην πάψουμε να ονειροπολούμε, αλλά επιτέλους να αρχίσουμε να πραγματοποιούμε κάποιες από τις νοητικές μας δημιουργίες. Στο κείμενο αυτό θα εξετάσουμε κάποιες από τις πρόσφατες εξελίξεις στο χώρο της τοπικής αυτοδιεύθυνσης ελπίζοντας πως μέσα από μια κριτική των κινήσεων που έχουν γίνει έως τώρα, θα καταφέρουμε να πλησιάσουμε λίγο πιο κοντά σε μια κατανόηση των αιτιών που τις έχουν οδηγήσει στην αποτυχία, ίσως και να αρθρώσουμε μια εναλλακτική πρόταση.

Είναι τυχαίο, ωστόσο, το ότι τόσο πολλοί άνθρωποι δεν αντέχουν τη ζωή τους και (ασχέτως αν επιλέγουν την πολιτική δράση ή τον ατομικισμό ως διέξοδο) επιθυμούν να την αλλάξουν δραστικά; Ασφαλώς και όχι. Απώτερο αίτιο της απόγνωσης αυτής είναι η πολυδιάστατη κρίση που μαστίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Πολυδιάστατη γιατί επεκτείνεται στο κοινωνικό, στο πολιτικό, στο πολιτιστικό, στο οικονομικό και στο οικολογικό επίπεδο. Έτσι, στο οικονομικό επίπεδο η αγοραιοποίηση και η δυναμική της ασταμάτητης ανάπτυξης (που αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της σύγχρονης οικονομίας της αγοράς η οποία βρίσκεται σε μια φάση συνεχώς αυξανόμενης διεθνοποίησης) σε συνδυασμό με τις φιλελεύθερες ολιγαρχίες του Βορρά (που περνάνε για "δημοκρατίες") και τα ολοκληρωτικά καθεστώτα του Νότου στο πολιτικό επίπεδο, έχουν οδηγήσει: σε όλο και περισσότερη φτώχεια στο Νότο (αλλά και στο Βορρά), σε στροφή στις ψεύτικες υποσχέσεις του καταναλωτισμού και των ναρκωτικών στο Βορρά (αλλά και στο Νότο), καθώς και σε μια πρωτόγνωρη για τον πλανήτη οικολογική καταστροφή.

Ακόμα, όμως, δεν έχουμε εξηγήσει πώς η προαναφερθείσα κρίση μπορεί να συσχετιστεί με τον τίτλο που δώσαμε σε αυτό το κείμενο. Η εξήγηση αυτή δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολη: Κάποια από τα θύματα του παρόντος συστήματος (φιλελεύθερη "δημοκρατία" / οικονομία της αγοράς) - και ας μη ξεχνάμε πως με τον ένα ή τον άλλο τρόπο η συντριπτική πλειοψηφία του ανθρώπινου (και όχι μόνο) πληθυσμού αποτελεί θύμα του συστήματος αυτού – βρίσκονται σε άθλιες συνθήκες ζωής (εξαθλίωση λόγω της φτώχειας, της ανεργίας, της τραγικής ποιότητας ζωής λόγω της υποβάθμισης του περιβάλλοντος κτλ.). Πολλοί από αυτούς στρέφονται στη θρησκεία (συχνότατα φανατίζονται) για στήριγμα. Αλλά ακόμη κι αυτοί που δε βρίσκονται σε τόσο εξαθλιωμένη κατάσταση (τα μεσαία στρώματα των δυτικών "δημοκρατιών") έχουν το δικό τους "στήριγμα": το σπιριτουαλισμό - μυστικιστικές λατρείες, αναζήτηση του εσώτερου Πνεύματος κτλ. Λογικότατη συνέπεια των παραπάνω είναι το ότι οι θρησκείες και οι κάθε είδους σπιριτουαλισμοί έχουν σημαντικότατη επίδραση στις κατά τόπους προσπάθειες για αυτοδιεύθυνση.

Σημειώνουμε ότι αντί για τις έννοιες: κομμούνα, κολλεκτίβα, κοοπερατίβα, πειραματική κοινότητα, "εσκεμμένη" κοινότητα και άλλες παρόμοιες, εμείς θα χρησιμοποιήσουμε απλώς τη λέξη "κοινότητα", όχι επειδή αγνοούμε τις διαφορές ανάμεσά τους, αλλά επειδή αυτό που μας ενδιαφέρει είναι το ιδανικό της κοινοτικής ζωής, το οποίο αποτελεί και το κοινό στοιχείο όλων των παραπάνω εννοιών. Υπάρχουν πολλοί πιθανοί τρόποι κατηγοριοποίησης των διαφόρων κοινοτήτων (όπου με τη λέξη κοινότητα εννοούμε όχι μόνο το παραδοσιακό χωριό αλλά τη συνειδητή συνύπαρξη τριών ή παραπάνω ατόμων τα οποία συνδέονται με δεσμούς κοινούς όπως κοινή ιδιοκτησία γης κτλ., ενώ ο κυρίαρχος δεσμός δεν είναι ούτε ο δεσμός αίματος, ούτε νομικές σχέσεις άλλου είδους).

Ένας αρκετά συνηθισμένος [1] τρόπος τέτοιας κατηγοριοποίησης είναι η διάκριση των κοινοτήτων σε: θρησκευτικές, ιδεολογικές, "ομαδικού γάμου", "μοδάτες", υπηρεσιών και νεολαιίστικων. Σύμφωνα με αυτήν την προβληματική: οι θρησκευτικές κοινότητες συνήθως είναι αγροτικές κοινότητες χριστιανών και βασίζονται σε ένα μείγμα χριστιανικών και ανατολίτικων, μεσσιανικών κηρυγμάτων. Οι ιδεολογικές κοινότητες βασίζονται σε κάποια μη θρησκευτική ορθολογική φιλοσοφία (π.χ. μαρξισμός). Οι "ομαδικού γάμου" προσπαθούν να αναπτύξουν νέες οικογενειακές και διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ

οι "μοδάτες" έχουν μεγάλη σχέση με την κατάχρηση ναρκωτικών (και όχι μόνο). Οι κοινότητες υπηρεσιών προσφέρουν ένα εργασιακό περιβάλλον για άτομα που στην "κανονική" κοινωνία θεωρούνται "προβληματικά". Τέλος, οι νεολαιίστικες κοινότητες, οι οποίες δεν ανήκουν σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες συνήθως αποτελούνται από "αποτυχημένους" φοιτητές ή γενικότερα "αναχωρητές" που δεν ήθελαν να γίνουν ερημίτες.

Επειδή, όμως, η παραπάνω κατηγοριοποίηση διατυπώθηκε πριν από τριάντα περίπου χρόνια, και από τότε πολλά έχουν συμβεί (π.χ. το κίνημα των χίπις που ήταν η ραχοκοκαλιά των "μοδάτων" κοινοτήτων έχει χαθεί), πιστεύουμε πως είναι σκόπιμη μια καινούρια ανάλυση. Αν δούμε λίγο πιο "βαθιά", θα ανακαλύψουμε πως η συντριπτική πλειοψηφία τέτοιων κοινοτήτων ανήκει σε μια από τις παρακάτω κατηγορίες: θρησκευτικές (καθαρά θρησκευτικές ή γενικότερα σπιριτουαλιστικές) και πολιτικές (με ιδεολογική χροιά – θα δούμε ότι και οι πολιτικές κοινότητες χωρίζονται σε υποκατηγορίες). Ας εξετάσουμε καθεμιά απ' αυτές τις κατηγορίες λίγο πιο αναλυτικά, ξεκινώντας από τις θρησκευτικές:

Οι καθαρά θρησκευτικές κοινότητες είναι συνήθως επικεντρωμένες γύρω από κάποιον/κάποια (είτε εν ζωή είτε προσφάτως αποθανόντα) γκουρού, ο οποίος/α αποτελεί τον/την πνευματικό τους αρχηγό. Άλλες αποτελούνται απλώς από φανατικούς πιστούς μεγάλων θρησκειών (στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και ο παγανισμός), που επιλέγουν την διέξοδο αυτήν προτιμώντας την από τη μοναστική ζωή και τις παρόμοιες συμβατικές διεξόδους. Όλες τους έχουν δημιουργηθεί με σκοπό την ερμηνεία των "Γραφών" ή τέλος πάντων των κειμένων που έχει αφήσει πίσω του/της (ή γύρω του/της αν είναι ακόμα εν ζωή!) ο/η απεσταλμένος/η του Κυρίου, του παντοδύναμου Θεού, καθώς και για να αποτελέσουν τόπο προσευχής, που αποτελεί σημείο συνάντησης για όλους τους μυημένους πιστούς.

Ακολουθώντας μια μεγάλη φιγούρα του αναρχικού κινήματος [2] , θα συμφωνήσουμε με την άποψη ότι: "*η θρησκεία είναι η βιομηχανία της συσκότισης του ανθρώπινου πνεύματος και πνιγμού της ανθρώπινης καρδιάς*". Η θρησκεία είναι η κατεξοχήν μορφή ανορθολογισμού, το πρώτο παράδειγμα δραστηριότητας που εκφράζει την ετερονομία της σκέψης. Οι πιστοί στις θρησκευτικές κοινότητες αναλώνουν (μάλλον σπαταλάνε) το χρόνο τους ερμηνεύοντας κείμενα ήδη δεδομένα. Η λέξη-κλειδί είναι *ερμηνεύοντας*, καθώς δεν τους ενδιαφέρει η δημιουργία, η φιλοσοφία και γενικότερα η παραγωγή νέων Αληθειών, απλώς αρέσκονται στο να αποδέχονται και να ασχολούνται μονάχα με αλήθειες εξ Αποκαλύψεως. Αφού έχουν ειπωθεί αυτά, δεν είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς πως τέτοιες κοινότητες συχνά οδηγούνται σε οικονομική (και ψυχική) καταλήστευση από τον/την αρχηγό - όλως τυχαίως οι σχέσεις εξουσίας ακολουθούν πυραμίδα με έναν μονάχα άνθρωπο στην κορυφή! - ενώ άλλες φορές ο/η γκουρού καταφέρνει να τους οδηγήσει στη μαζική αυτοκτονία.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη μια διευκρίνιση ορισμένων εννοιών: έχει ειπωθεί πολλές φορές ότι η αναζήτηση της Ευτοπίας (ή τέλος πάντων, για να μη γινόμαστε μονότονοι, της ιδεατής μελλοντικής κοινωνίας) δεν αποτελεί τίποτα άλλο από τον Παράδεισο (στον οποίο πιστεύουν με τη μία ή την άλλη μορφή διάφορες θρησκείες – ο συγγραφέας τον ονομάζει Παράδεισο απλώς επειδή γνωρίζει πως απευθύνεται σε "δυτικούς"). Αν και αυτή η διαπίστωση είναι σημαντική από την άποψη ότι απομακρύνει την Ουτοπία από το χώρο του φανταστικού και τη μετατοπίζει στον πραγματικό κόσμο, εντούτοις μπορεί να παρερμηνευθεί: ακόμα και η χρήση εννοιών τόσο στενά συνδεδεμένων με τον ανορθολογισμό μπορεί να οδηγήσει σε ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Πολλοί ίσως να πιστεύουν ότι και με τις θρησκευτικές κοινότητες φέρνουν τον Παράδεισο στη γη, καθώς οι πιστοί πιστεύουν πως προσεύχονται και φτάνουν όλο και πιο κοντά στη θέωση (ή όπως αλλιώς λένε το αντίστοιχο παραμύθι τους οι άλλες θρησκείες). Ακόμη και η αναφορά σε τέτοιες έννοιες δεν ταιριάζει σε μια ελευθεριακή αντίληψη των πραγμάτων. Η ιδέα ότι δε θα έπρεπε να χρησιμοποιούμε τις θρησκευτικές έννοιες γιατί αλλοιώνουν αυτό που θέλουμε να εκφράσουμε (εν προκειμένω την έννοια του Ιδεατού) αποτελεί παραλλαγή της ιδέας ότι *"ορισμένες αρετές παύουν να είναι αρετές όταν περιβληθούν με έναν θρησκευτικό μανδύα..."* [3]

Ερχόμαστε τώρα στη δεύτερη υποκατηγορία θρησκευτικών κοινοτήτων: τις σπιριτουαλιστικές (εσωτεριστές, μυστικιστές, κίνημα Νέας Εποχής κτλ) κοινότητες. Οι κοινότητες αυτές έχουν μια τάση να αποκηρύσσουν τη θρησκεία και την εκκλησία και να αυτοαποκαλούνται μη θρησκευτικές. [4]. Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, αναζητούν το (εσώτερο) Πνεύμα, όχι το Θεό. Το Πνεύμα αυτό, υποτίθεται πως, είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορούμε να φτάσουμε στην ολοκλήρωση του ανθρώπου. Οι σπιριτουαλιστές αυτού του είδους είναι προ-απασχολημένοι με το να αλλάξουν τη σκέψη τους, και δεν έχουν την "πολυτέλεια" να σκεφτούν για το πως θα μπορούσαν να αλλάξουν τον κόσμο. Ξεκινώντας από διάφορες σωστές (αξίζει να σημειωθεί πως δεν είναι όλες οι διαπιστώσεις τους σωστές, καθώς π.χ. πολλοί απ' αυτούς πιστεύουν στο μύθο του υπερπληθυσμού) διαπιστώσεις (αλλοτρίωση του σύγχρονου καταναλωτικού ανθρώπου, πλήρης εξάρτηση από τις μηχανές και από ειδικούς σε κάθε τομέα) καταλήγουν στο ότι πρέπει να πάρουν τη ζωή τους στα χέρια τους, ότι πρέπει να μάθουν να κάνουν πρακτικές όπως το χτίσιμο των σπιτιών κτλ μόνοι τους. Τα συμπεράσματα αυτά είναι σωστά, αυτό δε σημαίνει ωστόσο ότι οι οπαδοί τέτοιων ρευμάτων παύουν να πάσχουν από μερικότητα

της σκέψης αλλά και από "δεκτικότητα προς την ετερονομία".

Πολλοί "αθεϊστές σπιριτουαλιστές" αναφέρουν ότι δεν αποτελούν θρησκεία, προφανώς επειδή θεωρούν πως η λέξη είναι αρνητικά φορτισμένη. Το θέμα όμως είναι αν προωθούν την ετερονομία (πράγμα το οποίο κάνουν όταν λένε πως ο ορθολογισμός - και άρα η αυτονομία – αποτελεί πρόβλημα το οποίο πρέπει να ξεπεραστεί μέσα από την αναζήτηση του "Πνεύματος") και όχι το πως επιλέγουν να αποκαλέσουν τις θρησκευτικές (κατ' εμάς) πεποιθήσεις τους. Κάποιοι άλλοι αποδέχονται τον όρο θρησκεία, ο οποίος, όμως, κατ' αυτούς δε συνεπάγεται την ύπαρξη θεού. Ο συγγραφέας αδυνατεί να κατανοήσει τι νόημα θα είχε μια θρησκεία χωρίς την ύπαρξη ενός ανώτερου όντος.

Ένα παραπλήσιο ζήτημα είναι η απόπειρα κάποιων να συνδέσουν πρακτικές παντελώς άσχετες με τη θρησκεία (όπως π.χ. η υγιής σχέση με τη Φύση) με τη λέξη θρησκευτικός. Το αντεπιχείρημα σε αυτές τις προσπάθειες, όπως το έθεσε μία σημαντική εκπρόσωπος του κινήματος της κοινωνικής οικολογίας [5] είναι η εξής απλούστατη απορία: "γιατί να προτείνουμε οτιδήποτε *θρησκευτικό* έτσι κι αλλιώς;" (μιλώντας για τον "θρησκευτικό αθεϊσμό" του Erich Fromm, ο οποίος βρίσκεται αρκετά κοντά στους σπιριτουαλιστές που εξετάζουμε).

Ένα μεγάλο κομμάτι των σπιριτουαλιστών αυτών αυτοαποκαλείται κίνημα της Νέας Εποχής (New Age). Σύμφωνα με την πολύ σωστή παρατήρηση του Τ. Φωτόπουλου [6] : *"Η "φιλοσοφία" της Νέας Εποχής εμπεριέχει τόσο ορθολογικά όσο και ανορθολογικά στοιχεία μέσα σε μια τερατώδη ιδεολογική "σούπα", η οποία αντανακλά την υποβάθμιση της πνευματικής δραστηριότητας στην εποχή μας"*. Οι "αρχηγοί" του κινήματος αυτού υποσχέθηκαν ειρήνη, αγάπη, σοφία (ωσάν αυτά να ήταν καταναλωτικά αγαθά τα οποία πωλούνται) και για να "καταφέρουν" να τα προσφέρουν στους οπαδούς τους, καταλήστευσαν πολλές παλαιές πνευματικές παραδόσεις. Κριτικάρουν (ορθώς κατ' εμάς) τον αντικειμενικό ορθολογισμό (που προσπαθούσε να διατυπώσει νόμους ιστορικής ή φυσικής εξέλιξης του ανθρώπινου είδους) αλλά στη διαδικασία απορρίπτουν γενικότερα στοιχεία του ορθολογισμού, ενώ αποδέχονται μυστικιστικές λατρείες και λοιπούς ανορθολογισμούς.

Το ότι το ελευθεριακό κίνημα πρέπει να διαχωρίσει τη θέση του από τη "Νέα Εποχή", γίνεται ξεκάθαρο από το παρακάτω απόσπασμα (στο οποίο πρέπει να προσεχθεί ότι ο συγγραφέας αναφέρεται μονάχα σε αλλαγή του τρόπου ζωής και όχι σε πολιτική δράση, κάτι που είναι γενικότερο χαρακτηριστικό του κινήματος αυτού) από κείμενο οπαδού [7] του κινήματος αυτού: *"Αν η δύναμη και οι οικονομικοί πόροι δεν είναι διαθέσιμα για να ανθίσει και να αναπτυχθεί εκείνος ο εναλλακτικός τρόπος ζωής (lifestyle), τότε σπέρνουμε τους σπόρους για την επανάσταση και την αναρχία"*. Προφανώς τόσο η επανάσταση όσο και η αναρχία για το συγγραφέα αυτόν αποτελούν τον μπαμπούλα με τον οποίο θα προσηλυτίσει οπαδούς. Σίγουρα κανείς δε θέλει την επανάσταση και την αναρχία - απλώς πρέπει να σκύψουν όλοι το κεφάλι και να δεχθούν την επέλαση της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης που χαρακτηρίζει στην παρούσα της φάση τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς.

Μια άλλη δήλωση οπαδού της Νέας Εποχής [8] μπορεί να μας βοηθήσει να περάσουμε στην επόμενη κατηγορία κοινοτήτων, τις πολιτικά προσανατολισμένες κοινότητες: *"εξερχόμενοι από το τυπικό σύστημα, αναλάβαμε μια τρομερή ευθύνη εδώ, αλλά ποτέ δεν είχαμε ξανανιώσει τόσο ελεύθεροι"*. Αυτό ακριβώς είναι που έκαναν οι οπαδοί της Νέας Εποχής, οι σπιριτουαλιστές αλλά και γενικότερα όσοι εγκαταστάθηκαν σε θρησκευτικές κοινότητες : εξήλθαν από το σύστημα, όμως αυτό σημαίνει ότι εξήλθαν και από την κοινωνία. Αντί να προσπαθήσουν να αλλάξουν (ή να καταργήσουν) αυτό το σύστημα, αποφάσισαν απλώς να φύγουν μακριά απ' αυτό, αφήνοντας όλους τους άλλους στη μιζέρια τους (με άλλα λόγια αποδέχονται πλήρως το σημερινό θεσμικό πλαίσιο καθώς δεν ενδιαφέρονται για την αντικατάστασή του με κάποιο άλλο).

Σε αντίθεση με αυτούς, όσοι ασχολούνται με πολιτικές κοινότητες ενδιαφέρονται (άλλοι λιγότερο, άλλοι περισσότερο) για το θεσμικό πλαίσιο. Το πως, όμως, προσπάθησαν να το επηρεάσουν θεωρούμε πως είναι ικανό κριτήριο για να τους χωρίσει σε δύο υποκατηγορίες: στους οπαδούς του κομμουνιταριανισμού και στους υποστηρικτές πιο ριζοσπαστικών μορφών Κοινοτισμού.

Στον κομμουνιταριανισμό (communitarianism), *"η αναγέννηση της κοινότητας προτείνεται ως μέσο για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας και την ενίσχυση της*

ασφάλειας του κράτους" [9]. Είναι προφανές, δηλαδή, ότι οι υποστηρικτές του κομμουνιταριανισμού (όπως ακριβώς και όσοι έχουν σχέση με θρησκευτικές κοινότητες) παίρνουν ως δεδομένο ολόκληρο το θεσμικό πλαίσιο και τη συνακόλουθη συγκέντρωση οικονομικής και πολιτικής δύναμης στα χέρια ολιγάριθμων ελίτ, η οποία αποτελεί την απώτερη αιτία των σημερινών θεμελιακών προβλημάτων. Όπως καταλαβαίνει ο αναγνώστης, οι οπαδοί του ρεύματος αυτού ασχολούνται με περιφερειακά ζητήματα της κοινωνίας, χωρίς να συνειδητοποιούν ότι οι κινήσεις τους αυτές είναι ουτοπικές (με την αρνητική έννοια του όρου). Αυτό εξηγείται ως εξής : αν λάβουμε υπόψη το βαθμό διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς, συνειδητοποιούμε πως μια κοινότητα δε μπορεί να υπάρξει απομονωμένη από το γύρω κόσμο. Είναι υποχρεωμένη να ακολουθήσει τις προσταγές των εξουσιαστών (εφόσον βέβαια δε διαθέτει - κάτι που στη συγκεκριμένη περίπτωση ισχύει - ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα κοινωνικής αλλαγής).

Γίνεται, έτσι, εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί κάποιες προσπάθειες κομμουνιταριανιστών (στις ΗΠΑ) έχουν εκφυλιστεί σε κινήσεις όπου γίνεται μια προσπάθεια (θετική βέβαια) απεξάρτησης τοξικομανών και παρομοίων δραστηριοτήτων. Αν και τέτοιες κινήσεις έχουν θετικά στοιχεία, η παντελής έλλειψη οικονομικών αντιπροτάσεων (που να αντιτίθενται στην οικονομία της αγοράς) οδηγεί τις όμορφες διακηρύξεις τους περί αδελφοσύνης, φροντίδας κτλ. να ακούγονται σα γραφικά κηρύγματα (αν όχι ενοχλητικά φληναφήματα: ας προσέξουμε ότι ορισμένοι άλλοι κομμουνιταριανιστές είναι αηδιαστικά συντηρητικοί καθώς π.χ. προωθούν τη συνεχώς αυξανόμενη αστυνόμευση).

Παρόμοια κριτική θα μπορούσε να ασκηθεί και στους υποστηρικτές ορισμένων (όχι όλων, φυσικά) αναρχικών κοινοτήτων. Ορισμένοι από αυτούς έχουν ήδη εγκατασταθεί σε (κατά το δυνατό) αυτοδιαχειριζόμενες κοινότητες των οποίων τα μέλη συνδέονται από ιδεολογική συγγένεια. Σε αυτές τις κομμούνες (ο συγγραφέας αποφάσισε απότομα να χρησιμοποιήσει μια άλλη λέξη στη θέση της *κοινότητας*!) οι ελευθεριακοί αυτοί μαθαίνουν τις αρετές της συλλογικής προσπάθειας, τα αγαθά της αλληλεγγύης, της αλληλοβοήθειας, ακόμη και τη χαρά που προσφέρει η φροντίδα. Το μόνο αρνητικό είναι ότι κάποιες φορές γελιούνται νομίζοντας ότι αυτή είναι η ολοκλήρωση κάθε πιθανής προσπάθειας πολιτικής απελευθέρωσης. Εν ολίγοις, υπάρχει ο κίνδυνος να ξεκοπούν και αυτοί από την υπόλοιπη κοινωνία (όπως ακριβώς και άλλες κοινότητες οι οποίες κάθε άλλο παρά ριζοσπαστικές είναι). Σίγουρα επιτελούν εκπαιδευτικούς σκοπούς και γι' αυτό είναι επιθυμητές ως κοινότητες, αλλά αυτό απέχει πολύ από το να τις ονομάσουμε πρωταρχικό στόχο μας.

Με άλλα λόγια, κάθε κίνηση προς την αυτοδιεύθυνση πρέπει να αποτελεί μέρος ενός περιεκτικού πολιτικού προγράμματος με στόχο τη συστημική αλλαγή, στο οποίο θα εντάσσονται τέτοιες καλοπροαίρετες προσπάθειες. Πρέπει, σαν μια πρώτη κίνηση, ακόμα και οι αναρχικές κοινότητες να συνειδητοποιήσουν πως αν δεν επιλέξουν να συνομοσπονδιοποιηθούν με παρόμοιες προσπάθειες, είναι καταδικασμένες να περιθωριοποιηθούν. Αυτό για παράδειγμα είχε γίνει σε διάφορες κομμούνες του 19ου αιώνα, στις οποίες για να αντεπεξέλθουν τα μέλη στις αυξημένες υποχρεώσεις (λόγω της απόφασης να ξεκοπούν από την υπόλοιπη κοινωνία) έπρεπε να εργάζονται γύρω στις 10-12 ώρες την ημέρα. Τέτοια κουραστική ζωή, όμως, δε μπορεί να την αντέξει κανείς για πολύ καιρό, άσχετα από τις ιδεολογικές του βάσεις. Οι ελευθεριακοί δε μπορούν να ζήσουν τη ζωή τους περιμένοντας τη Γη της επαγγελίας (η οποία εκφράζεται είτε από το ιουδαιοχριστιανικό μύθο είτε από το μαρξιστικό μύθο της κομμουνιστικής κοινωνίας). Πιο ειδικευμένοι σε τέτοιες υπάκουες τακτικές είναι οι πιστοί και οι σπιριτουαλιστές κάθε είδους. Κάτι πρέπει να μας πει το ότι σύμφωνα με έναν "κομμουνολόγο" [10] οι θρησκευτικές προσπάθειες για εγκατάσταση κοινοτήτων κρατάνε γύρω στα 20 χρόνια, ενώ οι υπόλοιπες (που δεν έχουν τόσο φανατισμένα κίνητρα) λιγότερο από 10 χρόνια, έχουν δηλαδή σαφώς μικρότερη διάρκεια ζωής. Αυτό το "κάτι" δεν είναι η αποτυχία του (πολιτικά προσανατολισμένου) κοινοτιστικού εγχειρήματος (ούτε βέβαια το ότι πρέπει να γίνουμε πιστοί για να αντέχουμε στις κακουχίες!), αλλά το ότι πρέπει να δώσουμε νέους ορίζοντες στην προσπάθεια για εγκαθίδρυση αυτοδιευθυνόμενων κοινοτήτων.

Ταπεινή άποψη του συγγραφέα είναι πως ο δρόμος προς την Ευτοπία (ή έστω ένα σημαντικό κομμάτι του) αποτελείται από τη συνομοσπονδιακή Περιεκτική Δημοκρατία [11]: από αυτόνομες (τόσο θεσμικά όσο και αυτόνομες στη σκέψη) κοινότητες [12] που συνομοσπονδιοποιούνται σε "εθνικό" (αν υποθέσουμε ότι θα εξακολουθήσει να υφίσταται η έννοια του "έθνους"), περιφερειακό, ηπειρωτικό και τελικά, ίσως, πλανητικό επίπεδο. Η Περιεκτική Δημοκρατία αποτελεί μια ρήξη με την θεσμι-

σμένη παράδοση, καθώς είναι μια σύνθεση της κλασικής δημοκρατικής και της σοσιαλιστικής παράδοσης, αλλά περιλαμβάνει επίσης τα ριζοσπαστικά ρεύματα στα οικολογικά, τα φεμινιστικά και τα απελευθερωτικά κινήματα στο Νότο. Δε χρειάζεται στήριγμα σε (ανορθολογικούς ή ακόμη και "αντικειμενικά" ορθολογικούς) νόμους, αλλά μπορεί να στηριχτεί στην αυτοστοχαστική επιλογή των ατόμων που επιλέγουν να την υλοποιήσουν. Τα άτομα που υποστηρίζουν τη συνομοσπονδιακή Περιεκτική Δημοκρατία *επιλέγουν* να εγκαταστήσουν την πολιτική (άμεση) δημοκρατία και συγχρόνως την οικονομική δημοκρατία. Ας μην ξεχνάμε πως η απουσία της μιας εκ των δύο αναιρεί την ύπαρξη της άλλης, καθώς μονάχα και με τις δύο μαζί μπορεί να ειπωθεί πως υπάρχει Δημοκρατία (ως θεσμός και ως διαδικασία). Ακόμη, η Δημοκρατία επεκτείνεται και στο κοινωνικό πεδίο (αυτοδιαχείριση, δημοκρατία στο νοικοκυριό) και στο πεδίο της επαφής με τη Φύση, μέσω της οικολογικής δημοκρατίας.

Ερχόμαστε τώρα στο ζήτημα της ηθικής μιας κοινότητας που υποστηρίζει την Περιεκτική Δημοκρατία. Είναι προφανές πως μια τέτοια κοινότητα δεν έχει καμία παντελώς σχέση με θεούς, σπιριτουαλισμούς κλπ. (μια μειοψηφία - συνεχώς μειούμενη ελπίζουμε - μπορεί να έχει εμμονές στους ανορθολογισμούς του παρελθόντος). Πέρα απ' αυτό, η κοινότητα αυτή δε χρειάζεται να "δικαιολογεί την ύπαρξή της" χρησιμοποιώντας νόμους που αποκαλύπτουν (μέσα από την ερμηνεία των Ιστορικών ή Φυσικών γεγονότων) την τόσο καιρό κρυμμένη Αλήθεια. Για μια τέτοια κοινότητα δεν υπάρχει σταθερά δεδομένη Αλήθεια, όπως δεν υπάρχει θρησκεία και παράδοση (με την έννοια του σώματος γνώσεων το οποίο δεν επιδέχεται κριτικής).

Στη σκέψη των μελών μιας τέτοιας κοινότητας σημαντικότατη θέση θα έχει ο Λόγος. Η ορθολογική εξέταση κάθε γεγονότος (η οποία θα επεκτείνεται σε όλους τους πολίτες μέσα από έναν Δημοκρατικό Ορθολογισμό) θα βοηθήσει στο να γίνει ο Άνθρωπος πιο ελεύθερος. Ο Λόγος και η Επιστήμη, όμως, δε θα έχουν την έννοια της κυριαρχίας πάνω στους ανθρώπους (έννοια που οι ελίτ προσπαθούν να προσδώσουν στην Επιστήμη και στην Τεχνολογία σήμερα). Η ιδεατή κοινωνία του μέλλοντος δεν είναι "το βασίλειο των τεχνοκρατών", αλλά "το βασίλειο της Ελευθερίας". Και "βασίλειο της Ελευθερίας" σημαίνει ότι ο κάθε άνθρωπος δε θα είναι υποδουλωμένος σε κανέναν, συνεπώς ούτε στην τεχνολογία, ούτε στους φέροντες την τεχνική γνώση. Στο σημείο αυτό μοιάζει ταιριαστός ο ορισμός που έδωσε στην Επιστήμη ο Richard Feynman, ένας άνθρωπος που προσέφερε πολλά στη Φυσική του 20ου αιώνα: "Επιστήμη είναι η πίστη στην άγνοια των εμπειρογνωμόνων". Αυτό, βεβαίως, σημαίνει ότι κανείς δεν είναι υπεράνω ορθολογικής κριτικής και αμφισβήτησης. Η αμφισβήτηση, εξάλλου, είναι το Α και το Ω της Επιστήμης.

Μέσω του Λόγου (της ορθολογικής αμφισβήτησης) πρέπει να αντιμετωπιστούν και οι διάφοροι ανορθολογισμοί (παραδοσιακές θρησκείες, αστρολογία, Ταοϊσμός κτλ) που μαστίζουν τις σημερινές κοινωνίες. Το πως μπορεί η κοινωνία να βγει από την παρούσα κρίση έχει ήδη διατυπωθεί με εξαίσιο τρόπο: *"Η μόνη διέξοδος στην κρίση είναι η δημιουργία των αντικειμενικών και των υποκειμενικών συνθηκών οι οποίες θα οδηγήσουν σε μια νέα κοινωνία και η δημιουργία μιας διαδικασίας αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες συνθηκών. Οι πρώτες συνεπάγονται την καθιέρωση των αναγκαίων θεσμών για την κατάργηση της συγκέντρωσης της εξουσίας/δύναμης και, κατά συνέπεια, την επανενσωμάτωση φύσης και κοινωνίας. Οι δεύτερες συνεπάγονται την δημιουργία μιας εναλλακτικής κουλτούρας αυτονομίας εντός της οποίας οι άνθρωποι υιοθετούν την βασική αρχή ότι οι ίδιοι δημιουργούν τις δικές τους αλήθειες".* [13]

Το πώς θα είναι η Ευτοπία σίγουρα δε μας είναι γνωστό. Ακόμη και για το δρόμο που οδηγεί προς αυτήν έχουμε "υποψιαστεί" ορισμένα μονάχα στοιχεία. Αυτό που ξέρουμε στα σίγουρα είναι ότι "παρακάμπτει" τους ανορθολογισμούς κάθε είδους, επιλέγοντας να υπερασπιστεί το Λόγο. Δε βασίζεται σε αλήθειες "εξ Αποκαλύψεως" ούτε στην "αυτοπραγμάτωση" (με την έννοια που δίνουν σε αυτήν οι Βαθείς Οικολόγοι), αλλά στην "οντολογική γένεση" [14], στη συνείδηση της αυτοθέσμισης μιας κοινωνίας (και συνεπώς δε χρειάζεται "αντικειμενικά" ορθολογικούς νόμους είτε της Ιστορίας είτε της Φύσης). Το πώς η Ουτοπία θα γίνει Ευτοπία (πραγματική και όχι απλή ονειροπόληση) είναι θέμα δικής μας συνειδητοποίησης και δράσης - στοιχεία αυτής της συνειδητοποίησης θέλουμε να ελπίζουμε πως ο αναγνώστης τα έχει κερδίσει μέσα από την παραπάνω ανάλυση, ενώ σημαντικότατο στοιχείο της δράσης είναι η δημιουργία ενός μαζικού αντισυστημικού κινήματος το οποίο, κατά την άποψη του συγγραφέα, θα υποστηρίζει το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας. Ειδικά τώρα, που το ανθρώπινο είδος (αλλά και ο κακόμοιρος πλανήτης που είχε την ατυχία να το φιλοξενήσει) ίσως να βρίσκεται στα τελευταία του (και αυτό πλέον δεν αποτελεί συνωμοσιολογία, αλλά κοινό τόπο), κρίνεται επιτακτική η στροφή σε ελευθεριακές μορφές οργάνωσης της κοινωνίας.

Κλείνουμε αντιδιαστέλλοντας στην προτροπή που συχνά έχει ειπωθεί σε ελευθεριακούς: *"τι χολόσκατε, το παιχνίδι έτσι κι αλλιώς είναι χαμένο"*, μια προτροπή που (αν και έχει ειπωθεί από μαρξιστή διανοούμενο [15] σε αρκετά διαφορετικό πλαίσιο απ' αυτό που εμείς επιλέγουμε) θεωρούμε πως ταιριάζει με τα παραπάνω: *"Να απελευθερωθούμε για να δούμε. Και αφού δούμε να καταλάβουμε. Και αφού καταλάβουμε να διαλέξουμε. Και αφού διαλέξουμε να φτιάξουμε".*

Σημειώσεις:

[1] R. Fairfield, *Communes USA : A personal tour*, Penguin Books, 1972, σ. 2

[2] E. Goldman, *The Philosophy of Atheism*, περιοδικό Mother Earth, Φλεβάρης 1916

[3] R. A. Sharpe, *The Moral Case Against Religious Belief*, London: SCM Press Ltd, 1997, σ. 57

[4] G. J. Bullied, *People of the Valley, Twin Valleys Community*, Twin Valleys Press, 1976, σ. 17

[5] J. Biehl, Green Perspectives νο 24, Γενάρης 1991

[6] Τ. Φωτόπουλος, *Θρησκεία, Αυτονομία, Δημοκρατία Η άνοδος του νέου ορθολογισμού*, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος 2000, σ. 103

[7] G. J. Bullied, *People of the Valley, Twin Valleys Community*, Twin Valleys Press, 1976, σ. 19

[8] D. Pasikov, *People of the Valley, Twin Valleys Community*, Twin Valleys Press, 1976, σ. 129

[9] Τ. Φωτόπουλος, *Η Νέα Διεθνής Τάξη και η Ελλάδα*, εκδόσεις Καστανιώτη 1997, σ. 560

[10] R. Fairfield, *Communes USA : A personal tour*, Penguin Books, 1972, σ. 16

[11] Για περισσότερες πληροφορίες πάνω στην συνομοσπονδιακή Περιεκτική Δημοκρατία βλέπε π.χ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, κυρίως κεφ. 5-6, εκδόσεις Καστανιώτη 1999

[12] Σημειώνεται πως η έννοια της κοινότητας αποκτά ένα αρκετά διαφορετικό νόημα μέσα στα πλαίσια της Περιεκτικής Δημοκρατίας: αναφέρεται, τρόπον τινά, σε μια αναβίωση του *δήμου*. Η κοινότητα με την έννοια αυτήν περιέχει ως αναπόσπαστα τμήματά της τα στοιχεία της οικουμενικότητας, της αυτονομίας, της δημοκρατίας καθώς και το στοιχείο του συνομοσπονδισμού.

[13] Τ. Φωτόπουλος, *Θρησκεία, Αυτονομία, Δημοκρατία Η άνοδος του νέου ορθολογισμού*, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος 2000, σ. 113

[14] Κ. Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, εκδόσεις Ράππα, 2η έκδοση 1985

[15] Ν. Πουλαντζάς, περιοδικό *"Προοπτική"*, τεύχος 8-9, Ιούλης-Αύγουστος 1961, αναδημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *"Ελευθεροτυπία"* στις 29 Οκτώβρη 1999

Αλέξανδρος Γκεζερλής

Από την εποχή τού Διαφωτισμού είναι κοινή συνήθεια, τουλάχιστον για τη κοινωνικά ριζοσπαστική σκέψη, να κατανοεί τη θρησκεία ως έναν τύπο ιδεολογίας που έχει σκοπό να διασφαλίσει την κοινωνική συνοχή και, ως εκ τούτου, την ομαλή αναπαραγωγή και την αδιατάρακτη συνέχεια των υπαρχουσών κοινωνικών σχέσεων• με άλλα λόγια, στον βαθμό που η κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως διχασμένη από μορφές ανισότητας και κυριαρχίας, η θρησκεία προσγράφεται πάντοτε από την πλευρά των κατεχόντων, εκείνων που έχουν επενδυμένα συμφέροντα στη διατήρηση τού status quo. Σήμερα είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι η εικόνα αυτή δεν είναι ακριβής. Προϋποθέτει ένα ισχυρό ρεύμα εκκοσμικευμένης σκέψης το οποίο, συγκροτούμενο ως αντίπαλος στο συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο όλων των θρησκευτικών κοσμοαντιλήψεων, καταδεικνύει κριτικά τον ιδεολογικό τους χαρακτήρα και, συμμετρικά, τις αναγκάζει να συσπειρώνονται σε όλες και πιο αμυντικές, δηλαδή κοινωνικά συντηρητικές, θέσεις. Τι συμβαίνει όμως σε κοινωνίες προ-μοντέρνες, στις οποίες οι θρησκευτικές παραστάσεις τού κόσμου συνιστούν το μοναδικό κατά κάποιον τρόπο σημασιοδοτικό εγχείρημα τόσο για τα άτομα όσο και για τις ομάδες; Ολοφάνερα τα αντιμαχόμενα συμφέροντα και επιδιώξεις —όπου και αν υπάρχουν, γιατί επίσης δεν δικαιούμαστε να κατανοούμε όλες τις κοινωνίες ως ταξικές με την έννοια που είχε ο όρος για την αστική νεοτερικότητα—αναζητούν έκφραση μέσα στην ίδια τη θρησκευτική γλώσσα και αρθρώνονται ως ανταγωνιστικές ερμηνείες των θεμελιωδών ιερών κειμένων ή παραδόσεων.

Έχοντας αυτά κατά νου μπορούμε να δούμε με καινούργιο μάτι όχι μόνο μια σειρά από ακραία θρησκευτικά φαινόμενα που συντάραξαν την Ευρώπη τα κοσμογονικά εκείνα χρόνια ανάμεσα στην Αναγέννηση και τον 18ο αιώνα, αλλά επίσης μια κρίσιμη πτυχή που συνοδεύει ολόκληρη την ιστορία τού δυτικού Χριστιανισμού από τις απώτατες απαρχές του και η οποία μόλις στις ημέρες μας έχει αρχίσει να γίνεται ορατή στις πραγματικές της διαστάσεις. Πρόκειται για ένα κίνημα ανταρσίας —αν έπιτρέπεται να το ονομάσουμε με αυτό τον σύγχρονο όρο— το οποίο, αξιοποιώντας μια παράδοση Αποκαλυπτικής που ερχόταν από τον όψιμο ιουδαϊκό κόσμο και ορισμένες προκλητικές κι εξαιρετικά ανορθόδοξες ερμηνείες τού δόγματος που έγιναν γνωστές με το όνομα τού Γνωστικισμού, άρθρωσε δυναμικά τις επιδιώξεις και τα συμφέροντα μεγάλων λαϊκών στρωμάτων καθώς και περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων απέναντι στη συγκροτούμενη χριστιανική Ορθοδοξία, όπως η τελευταία αποκρυσταλλώθηκε τουλάχιστον από τον 4ο αιώνα και μετά στην οριστική συμμαχία Εκκλησίας και Αυτοκρατορίας. Σε όλη τη διάρκεια τού δυτικού Μεσαίωνα αυτή η παράδοση είναι ζωντανή και κάνει αισθητή την παρουσία της μέσα από λαϊκά μεσιανικά κινήματα, προφητείες, ιδιόρρυθμους χαρισματικούς ηγέτες και αιρετικές ομάδες όπως οι Βογόμηλοι, οι Καθαροί, οι Αδελφοί τού Ελεύθερου Πνεύματος, κ.ά. Αυτού τού είδους τα κινήματα, που θα φέρουν

Ιστοριογραφία και Επανάσταση

Γιώργος Σ. Βλάχος, Η Συνείδηση ενάντια στον Νόμο. Επαναστατικές σέκτες και ουτοπιστικές αιρέσεις στον 16ο και 17ο αιώνα (Έρασμος, Αθήνα, 1998, σ.σ. 54).

σε αμηχανία την επίσημη Εκκλησία και οι πρωτεργάτες τους συχνά θα εξοντωθούν με αμείλικτη αγριότητα, θα οδηγήσουν σε μια πραγματική έκρηξη παράφωρης θρησκευτικότητας τα χρόνια που ακολούθησαν τη Μεταρρύθμιση με τάσεις αντινομιανικές, κοινοτιστικές και ελευθεριακές τις οποίες η Μεταρρυθμισμένη Εκκλησία ήταν υποχρεωμένη να καταστείλει στο σπέρμα τους. Είναι οι Αναβαπτιστές τού Τόμας Μύντσερ στη Γερμανία και τού Χανς Χουτ στη Μοραβία, το κίνημα του Μύνστερ, η λεγόμενη «Νέα Ιερουσαλήμ», στην Ολλανδία και η αυτόνομη κοινότητα τού Ιωάννη τού Λέυντεν, ο Αντινομισμός τού Γιοχάνες Αγκρίκολα, μαθητή και φίλου τού ίδιου τού Λούθηρου, ο οποίος μεταφέρθηκε στην Αγγλία όπου, με τη σειρά του, προκάλεσε μια σειρά επαναστατικών τάσεων και πυρήνων μέσα στο ίδιο το αντιμοναρχικό κίνημα των Πουριτανών που υπερακόντιζαν κατά πολύ τις αστικοδημοκρατικές επιδιώξεις του Κρόμβελ˙ τέτοιοι πυρήνες και τάσεις υπήρξαν μεταξύ άλλων οι Diggers και οι Ranters. Κοινό στοιχείο όλων αυτών των κινημάτων ήταν η έμφαση στην κοινοκτημοσύνη, τη σεξουαλική ελευθεριότητα, η απόρριψη τής αυθεντίας των γραφών και των ιερατείων, η άρνηση τής ίδιας τής έννοιας τής αμαρτίας και η απεριόριστη πίστη στην οσιότητα τής ατομικής συνείδησης.

Πόλεμος των χωρικών - ομάδα εξεγερμένων (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη)

Μόλις σήμερα, μετά από τις ρομαντικές αντιλήψεις για την ατομικότητα, την ελευθερία και την εξέγερση και —κυρίως— μετά από τις μοριακές επαναστατικές μορφές που γέννησε η δεκαετία του 1960 και μέσ' από τα ιδιόμορφα κινήματα ανατροπής που είδαμε σε όλο το εύρος τού ανεπτυγμένου κόσμου εκείνη την κρίσιμη δεκαετία, με συμβολικό αποκορύφωμα τον παρισινό Μάη, μία γενιά ιστορικών αρχίζει να ρίχνει τα φώτα τής έρευνας σε αυτές τις παραμελημένες όψεις της νεότερης ιστορίας. Και σε αυτή τη γενιά ανήκει ο Γιώργος Σ. Βλάχος. Πέρα από την προσωπική του κοινωνική ευαισθησία και τη διακηρυγμένη του ριζοσπαστικότητα, η πρόσφατη ιστορική διατριβή του στο πανεπιστήμιο τού Καίμπριτζ με θέμα τον Γαλλικό Μάη και τις σύγχρονες μορφές εξέγερσης ορίζει επακριβώς τη σφαίρα των ιστοριογραφικών του ενδιαφερόντων: τις ποικίλες μορφές τής επανάστασης ιδωμένες ως μεταμορφώσεις ενός λαϊκού οργιαστικού στοιχείου, τής *επανάστασης ως γιορτής* (με την έννοια που έχει δώσει στην τελευταία ο κριτικός τής λογοτεχνίας Μιχαήλ Μπαχτίν).

Σε αυτό το εξαιρετικά περιεκτικό, παρά τη συντομία του, έργο ο Γ. Βλάχος πραγματοποιεί ένα υποδειγματικό ιστορικό εγχείρημα που αρθρώνεται σε τρία επίπεδα. Σε πρώτο επίπεδο σκύβει προσεκτικά, λαμβάνοντας υπόψιν όλες τις διαθέσιμες πηγές, πάνω από τα συγκεκριμένα κινήματα που αποτελούν το πρωταρχικό αντικείμενο τής μελέτης του, αναλύοντας ταυτόχρονα τις κοινωνικές τους προϋποθέσεις τις οποίες κατανοεί μέσα στο κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο τής ανόδου τής αστικής τάξης και των κατασταλτικών της ιδεωδών στη δυτική Ευρώπη. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο συγγραφέας κάνει μια σύντομη περιγραφή της σχετικής ιστοριογραφίας – πώς δηλαδή τα παραπάνω γεγονότα έχουν εμφανιστεί μέσα στο έργο των μεταγενέστερων ιστορικών (περιλαμβανομένου του Μαρξ και του Ένγκελς) και πώς επανανακαλύφθηκαν από τις σύγχρονες επαναστατικές θεωρίες και κινήματα˙ τέλος, σε ένα τρίτο επίπεδο (που στην ουσία προτάσσεται του όλου έργου), ορίζει τη σημασία που ο ίδιος αποδίδει σ' ένα τέτοιο εγχείρημα, επιμένοντας στον απαραμείωτα υποκειμενικό (δηλαδή αυτοσυνείδητο ως προς τις επιθυμίες και τις επιδιώξεις του) χαρακτήρα μιας ιστορικής έρευνας η οποία δεν θέλει να υποταχθεί στο ιδεολόγημα τής επιστημονικότητας, τόσο στο επίπεδο τού ορισμού τού αντικειμένου της όσο και στο επίπεδο τής επιλογής των ερευνητικών της εργαλείων.

Φώτης Τερζάκης

DEMOCRACY & NATURE

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ

Διεθνής Επιθεώρηση για την Περιεκτική Δημοκρατία

Σχέδιο Clifford Harper

Το περιοδικό Democracy & Nature (που κυκλοφορεί διεθνώς και είναι γραμμένο στην Αγγλική γλώσσα) επιθυμεί να αποτελέσει το διεθνές φόρουμ για την Περιεκτική Δημοκρατία, δηλαδή την άμεση πολιτική δημοκρατία, την οικονομική δημοκρατία (πέρα από τα πλαίσια της οικονομίας της αγοράς και του κρατικού σχεδιασμού), τη δημοκρατία στο κοινωνικό πεδίο και την οικολογική δημοκρατία. Εν συντομία, η Περιεκτική Δημοκρατία είναι μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης που επανενσωματώνει την οικονομία στην κοινωνία και την πολιτεία στη φύση.

Η αντίληψη της Περιεκτικής Δημοκρατίας προέρχεται από τη σύνθεση των δύο μεγάλων ιστορικών παραδόσεων, της κλασικής δημοκρατικής και της σοσιαλιστικής, αλλά περιλαμβάνει επίσης τα ριζοσπαστικά ρεύματα στα οικολογικά, τα φεμινιστικά και τα απελευθερωτικά κινήματα στο Νότο. Το περιοδικό στοχεύει στο να ξεκινήσει ένα διάλογο, στον οποίο η Περιεκτική Δημοκρατία και άλλες ριζοσπαστικές απόψεις θα συζητούνται και θα αντιπαρατίθενται.

Σύμφωνα με την προβληματική του D&N, ο κόσμος, στο ξεκίνημα της νέας χιλιετίας, αντιμετωπίζει μια πολυδιάστατη κρίση (οικονομική, οικολογική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική) η οποία προκαλείται από τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια των διάφορων ελίτ σαν αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης, κατά τους τελευταίους δυο αιώνες, του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και των συνακόλουθων ιεραρχικών δομών. Με αυτήν την έννοια, μια περιεκτική δημοκρατία, που συνεπάγεται την ισοκατανομή εξουσίας σε όλα τα επίπεδα, δεν θεωρείται ως ουτοπία (με την αρνητική έννοια του όρου) αλλά ίσως ως η μοναδική διέξοδος από την τωρινή κρίση. Σε αυτό το πλαίσιο, με το να πραγματοποιεί ένα διάλογο ανάμεσα σε εκείνους που είναι δεσμευμένοι στο να ανα-δημιουργήσουν την κοινωνία, το D&N ελπίζει να αποτελέσει το θεωρητικό εργαλείο για μια νέα μορφή πολιτικής *πράξης*.

Το D&N επανακτά τη λέξη Δημοκρατία από τη σημερινή διεφθαρμένη χρήση της και επεκτείνει το αρχικό της νόημα για να συμπεριλάβει την ίση κατοχή πολιτικής, καθώς και οικονομικής και κοινωνικής δύναμης, που εξασκείται απευθείας από τους πολίτες.

Κάθε τεύχος επικεντρώνεται σε ένα (κυρίως) θεματικό πλαίσιο, το οποίο και αναλύεται από διάφορες ριζοσπαστικές πολιτικές προοπτικές, επιτυγχάνοντας έτσι μια πολύπλευρη αντιμετώπιση του κάθε ζητήματος. Στα τεύχη που έχουν κυκλοφορήσει έως τώρα τα θέματα που έχουν καλυφθεί είναι:

Τόμος 1 Νούμερο 1: Η Πόλις και η Αυτοδιεύθυνση Σήμερα
Τόμος 1 Νούμερο 2: Η φιλοσοφία της Οικολογίας
Τόμος 1 Νούμερο 3: Κράτος και Οικολογική Κοινωνία
Τόμος 2 Νούμερο 1: Φεμινισμός και Οικολογία
Τόμος 2 Νούμερο 2: Εθνικισμός και Νέα Παγκόσμια Τάξη
Τόμος 2 Νούμερο 3: Σοσιαλισμός και Οικολογία
Τόμος 3 Νούμερο 1: Η εξάπλωση του Νότου
Τόμος 3 Νούμερο 2: Δημοκρατία και Φιλελευθερισμός
Τόμος 3 Νούμερο 3: Οικονομική Δημοκρατία και Περιβάλλον
Τόμος 4 Νούμερο 1: Επιστήμη, Τεχνολογία και Δημοκρατία
Τόμος 4 Νούμερο 2/3: Ανορθολογισμός, Θρησκεία, Οικολογία και Δημοκρατία
Τόμος 5 Νούμερο 1: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Κουλτούρα και Δημοκρατία
Τόμος 5 Νούμερο 2: Από τον Κρατισμό στην Αγοραιοποίηση
Τόμος 5 Νούμερο 3: Κράτος Πρόνοιας και Δημοκρατία
Τόμος 6 Νούμερο 1: Ταξικές και α-Ταξικές ανισότητες

Η συνδρομή κοστίζει $58 ($38 για τους άνεργους και τους φοιτητές) για 1 χρόνο (3 τεύχη). Για παραγγελίες στείλτε την πληρωμή στη διεύθυνση (πληρωμή στο όνομα *Taylor & Francis Ltd*):

Carfax Publishing, Taylor & Francis Ltd
Customer Services Department
Rankine Road, Basingstoke
Hants RG24 8PR
UK

Στην παραπάνω διεύθυνση, μπορείτε να στείλετε ακόμα μια αίτηση για Δείγμα Δωρεάν (Sample Copy), αναφέροντας βέβαια το όνομα του περιοδικού και τα στοιχεία σας. Αυτό μπορεί να γίνει και με e-mail στη διεύθυνση: **samples@tandf.co.uk**

Μπορείτε να βρείτε τεύχη του περιοδικού στη Φωλιά του Βιβλίου (Πανεπιστημίου 25-29, Τ.Κ.: 105 64, Αθήνα, Τηλ.: 32 29 560) και στο βιβλιοπωλείο του Ελεύθερου Τύπου (Βαλτετσίου 53, Τ.Κ.: 106 81, Αθήνα, Τηλ.: 38 02 040).

Για περισσότερες πληροφορίες πάνω στο περιοδικό μπορείτε να κοιτάξετε τον επίσημο δικτυακό του τόπο στη σελίδα: **http://www.geocities.com/democracy nature**